

บทที่ 4

การปลูกฝัง อบรมคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพให้กับครู

EF 205

171

EF 205

171

บทที่ 4

การปลูกฝัง อบรมคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพให้กับครู

4.1 การนำคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

คุณธรรมที่จะช่วยให้ครูประกอบอาชีพอย่างมีคุณค่า มีดังนี้ (ผกา สัตยาธรรม, 2544 : 133 – 189)

1. ธรรมะใช้ปฏิบัติเป็นพื้นฐานของชีวิต
2. ธรรมะที่พึงปฏิบัติเพื่อความเจริญของส่วนรวม
3. ธรรมะที่พึงปฏิบัติเพื่อความเจริญส่วนตัว

คุณธรรมทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้น เป็นธรรมะที่ควรยึดถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จะทำให้ชีวิตมีความสุข ในที่นี้จะกล่าวถึงธรรมะทั้ง 3 ด้าน โดยสรุปเนื้อหาสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

ธรรมะใช้ปฏิบัติเป็นพื้นฐานของชีวิต

ธรรมะที่ควรยึดเป็นพื้นฐานของชีวิต คือ ศีล 5 หรือเบญจศีลและเบญจธรรม

เบญจศีล

1. ปาณาฯ เป็นข้อห้ามที่ไม่ให้มนุษย์และสัตว์ฆ่าและเบียดเบียนกัน เพื่อความสันติสุขแผ่ไปทั่วโลก
2. อทินนาทานฯ เป็นข้อห้ามไม่ให้ลักขโมยของกันและกัน เพื่อสมบัติจะได้มีเจ้าของต่างคนต่างครองกรรมสิทธิ์ในสมบัติของตน และอยู่ร่วมโลกกันด้วยสันติสุข
3. กาเมฯ เป็นข้อห้ามไม่ให้ประพฤติล่วงล้ำเขตแดนแห่งสามี – ภรรยาและลูกหลานอันเป็นที่รักและสงวนของกันและกัน เพื่อความอยู่เป็นสุข ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน จะครองความรักและสงวนของตน ๆ โดยสมบูรณ์
4. มัสสาฯ เป็นข้อห้ามไม่ให้พูดโกหกหลอกลวงให้คนอื่นได้รับความเสียหายเพราะโลกมีความเชื่อถือกันด้วยความสัตย์ความจริง
5. สุราฯ เป็นข้อห้ามไม่ให้ดื่มของมึนเมา มีสุรา เป็นต้น เพื่อรักษาเสถียรภาพของสติปัญญาและสุขภาพแห่งมนุษย์ให้คงอยู่ตามปกติ

ตามหลักเบื้องต้นของพระพุทธศาสนา คุณธรรมที่ทำให้เกิดความสุขสงบ และความสำเร็จ ทำให้บุคคลเป็นคนดีได้ก็ด้วยการถือศีล 5 คือ ปกติละเว้นจากการทำชั่ว ถ้าปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ก็จะเป็นอริศีล

พระธรรมปิฎก (2538 : 604) อธิบายคำว่าอริศีลไว้ดังนี้

“สาระของศีล คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตน มีส่วนช่วยสร้างสรรพวิภังค์ ให้เชื้ออำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการ พัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา”

ศีลจึงเป็นคุณธรรมที่ทำให้ทุกคนอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ถ้าคนทั้งโลกมีศีล คือ ศีล 5 เป็นศีลสากล โลกจะมีความสุขปราศจากการรบราฆ่าฟันกัน และถ้ามีเบญจธรรมควบคู่ ไปก็จะทำให้มีความสุข และโลกจะน่าอยู่ยิ่งขึ้นกว่าที่จะเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ธรรมที่ควรยึดถือเป็นพื้นฐานของชีวิตที่ดีงามอีกอย่างหนึ่ง คือ กุศลกรรมบถ 10 กรรมบถ แปลว่า ทางแห่งการกระทำ หมายถึง ทางที่ประพฤติ แยกเป็น 2 ทาง คือ กุศลกรรมบถ และ อกุศลกรรมบถ

กุศลกรรมบถ 10

กุศลกรรมบถ แปลว่า หนทางแห่งความดี หมายถึง หนทางที่จะกระทำดี 10 ทาง คือ ทำด้วยกาย 3 เรียกว่า กายสุจริต ทำด้วยวาจา 4 เรียกว่า วาจาสุจริต และคิดด้วยใจ 3 เรียกว่า มโนสุจริต

กุศลกรรมบถนี้ เป็นธรรมที่ชี้ทางดีให้ปฏิบัติ ซึ่งตรงกันข้ามกับอกุศลกรรมบถ เป็นกรรมที่ชี้ทางชั่ว

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกล่าวไว้ในหนังสือนวโกวาท เกี่ยวกับกุศลกรรมบถ ดังนี้

ก. กายกรรม คือ ทำด้วยกาย 3 อย่าง

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย
3. กามเมสุมิชฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

ข. วาจากรรม คือ ทำด้วยวาจา 4 อย่าง

4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ

5. ปิสุณาย วาจา เวมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด
 6. ผรุสย วาจา เวมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ
 7. สัมผัสปลลาปา เวมณี เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ
- ค. มโนกรรม** คือ คิดด้วยใจ 3 อย่าง
8. อนภิชฌา ไม่โลภอยากได้ของเขา
 9. อพยยาบาท ไม่พยายามปองร้ายเขา
 10. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

กุศลกรรมบถเป็นธรรมที่เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อหนทางแห่งความดี ละเว้นความชั่ว ประพฤติตนไปในทางที่ดีเหมาะสมเพื่อยังชีวิต ให้เกิดประโยชน์และมีความสุขแก่ตนเองและสังคม หรือคนทั่วไป ผู้ที่ปรารถนาความเจริญและความสุขในชีวิต โดยเฉพาะควรควรกำหนดจดจำใส่ใจไว้ เลือกปฏิบัติในทางบุญกุศล คือกุศลกรรมบถ 10 และละเว้นอกุศลกรรมบถที่กล่าวมาแล้ว เพื่อห่างไกลจากบาป และนำมาเพ็ญกุศลกรรมความดีให้แก่ชีวิตของตนเองต่อไป

หลักธรรมที่เกี่ยวกับศีล 5 และกุศลกรรมบถ 10 นี้ถือว่าเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในชีวิตของคนดีทุก ๆ คน โดยเฉพาะถ้าได้ปฏิบัติเบญจธรรมเพิ่มขึ้นก็จะทำให้เป็นคนดียิ่งขึ้นอีกขั้นหนึ่ง

ธรรมที่พึงปฏิบัติเพื่อความเจริญส่วนตน นอกจากเบญจศีล เบญจธรรม และกุศลกรรมบถ 10 ที่ถือว่าเป็นธรรมพื้นฐานในชีวิตของคนดีแล้ว ทางพุทธศาสนายังมีหลักธรรมสำหรับผู้ที่เป็คนคุณุศลหรือผู้ครองเรือน ใช้ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญในตัวของผู้ครองเรือนเองคือ **ฆราวาสธรรม**

ฆราวาสธรรม

คำว่า ฆราวาสธรรม เป็นศัพท์บาลี แยกเป็น ฆร ศัพท์หนึ่ง อาวาส ศัพท์หนึ่ง ธรรม อีกศัพท์หนึ่ง

ฆร แปลว่า เรือน

อาวาส แปลว่า อยู่ ครอง

ธรรม หมายถึง คุณธรรม 4 ประการที่เป็นเหตุเกื้อหนุนให้การมีชีวิตอยู่ครองเรือนไปด้วยความสุข ความราบรื่น และความเจริญก้าวหน้า ได้แก่

1. **สัจจะ** เป็นภาษาบาลี ถ้าเขียน สัตย์ เป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายเหมือนกันคือ แปลว่า ความจริง ก็ได้ ความซื่อสัตย์ก็ได้ ที่แปลว่า ความจริง ก็หมายความว่าให้ตั้งอยู่ในความจริง

เที่ยงตรง แน่นอน ให้เป็นสิ่งที่เชื่อได้ของเขา เป็นคนตรงไปตรงมา ไม่เป็นคนคดในช่องอในกระดูก ที่เรียกว่า "หน้าเนื้อใจเสือ" หรือ "วาจาปราศรัย น้ำใจเชือดคอ"

ความสัตย์จริงนี้ไม่ได้หมายความว่าให้จริงไปในทางไร้ประโยชน์ หรือก่อให้เกิดปฏิฐิ มาณะ ทางศาสนาให้ตั้งความสัตย์ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม คือบทพระคาถาว่า

สจฺเจ อตุเถ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฐิตา คือ สัตบุรุษตั้งอยู่ในความสัตย์ที่ เป็นประโยชน์และเป็นธรรม หมายความว่า คนดียอมไม่ตั้งอยู่ในความสัตย์ที่ไร้ประโยชน์และ ไม่เป็นธรรม ไม่ตั้งความสัตย์สู้มสีสู่มห้า พิจารณาเลือกเฟ้นเสียก่อนจึงตั้งความสัตย์ เมื่อตั้งแล้วก็ รักษาความสัตย์นั้นเสมอด้วยชีวิตของตน

2. **ทมะ** ความข่มใจ การฝึกฝนอบรม ทรมานตนเอง เช่น ข่มใจตนเองไม่ให้ไปตาม อำนาจของความรัก ความขง ความกลัว ความเขลา ที่เรียกว่า อคติ ฝึกใจของตนให้อยู่ในธรรม สมกับหน้าที่ฐานะนั้น ๆ ฝึกให้ทำการงานด้วยสติ ปัญญา มีเหตุผล รู้จักทางได้ทางเสีย ดำเนิน ในทางที่เสมอตัวกับได้กำไร ไม่ดำเนินในทางที่ขาดทุน

3. **ขันติ** ความอดทน เช่น อดทนต่ออาการกรากกรำ อดทนต่อทุกขเวทนาอันเกิดจาก การเจ็บไข้ อดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ความเจ็บใจ ความเสียดสี และการถูก เบียดเบียน ควรถือเป็นคนดีพจน์ว่า ความอดทนเป็นลักษณะของคนดี ความไม่อดทน ไม่นักแน่น เป็นลักษณะของคนชั่ว หรืออดใจได้เป็นพระชนะเป็นมาร

ขันตินั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมากกว่า ขันติเป็นประธานของกุศลกรรมทั้งปวง ขันติเป็นทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์และนิพพาน ขันติเป็นอำนาจ ขันติเป็นกำลัง เป็นเหตุตัดการ ทะเลาะวิวาททั้งปวง เป็นอารมณ์ของนักปราชญ์ ผู้มีขันติชื่อว่าได้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาธรรม ทั้งหมด บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยปฏิบัติบูชา ซึ่งเป็นการบูชาสูงสุด ไม่มีการบูชาอื่นจะ ยิ่งกว่า และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติอยู่ในขันติธรรมนี้

4. **จาคะ** จาคะนี้หมายเอาบริจาคสิ่งของเมื่อแผ่แก่คนอื่นก็ได้ หมายเอาบริจาคความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ได้ ให้รู้จักเสียสละในคราวที่จำเป็น เช่น ยอมเสียสละทรัพย์เพื่อรักษา อวัยวะของร่างกาย ยอมสละอวัยวะของร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ยอมเสียสละทุกอย่าง ทั้งทรัพย์ ทั้งอวัยวะของร่างกาย ทั้งชีวิต เพื่อรักษาธรรม

ทำตนให้เป็นผู้มีใจกว้างขวาง เป็นนักกีฬา ไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เอาเปรียบเขา คุณธรรมอันนี้เป็นเครื่องสมานยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นไว้ได้เป็นอย่างดี

หัวใจของการอยู่ครองเรือนก็คือความสุขสมบูรณ์ ความสุขสมบูรณ์จะมีได้ก็เพราะความสามัคคี และความสามัคคีจะมีได้ก็ต้องรู้จักรักษาใจซึ่งกันและกัน ไม่ข่มเหงน้ำใจกัน ด้วยคุณธรรม 4 อย่าง ดังแสดงมาแล้วข้างต้น คนที่อยู่ด้วยกันมาก ต่างจิตต่างใจ ต่างอัธยาศัยและต่างความประพฤติกัน ถ้าไม่มีธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องสมานแล้วก็จะจักอยู่ด้วยกันไม่ได้

ฆราวาสธรรมเป็นหลักธรรมที่ผู้ครองเรือนควรปฏิบัติ เพราะธรรมเหล่านี้จะช่วยให้นุคคลในครอบครัวมีความไว้เนื้อเชื่อใจกันเพราะมีความซื่อสัตย์ต่อกัน สามารถอยู่ร่วมกันในครอบครัวอย่างมีความสุข ไม่มีปากเสียงทะเลาะวิวาทกัน เพราะต่างคนก็ข่มใจตนเองไว้ได้ รู้จักให้อภัยปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น สำหรับขันติจะช่วยให้มีความอดทนที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างดี ไม่ยอมแพ้ พร้อมทั้งจะต่อสู้กับความยากลำบาก จาคะเป็นการให้การเสียสละ รู้จักแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น ผู้ให้ยอมได้คือได้รับความสุข ความอุ่นใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน อย่างที่บิดามารดาให้ทุกอย่างแก่ลูกโดยไม่หวังผลตอบแทน

ผู้เป็นครูทุกคนควรยึดปฏิบัติตามฆราวาสธรรมทั้งในฐานะผู้ครองเรือน และในฐานะเป็นครูของลูกศิษย์ โรงเรียนก็เหมือนครอบครัวอีกครอบครัวหนึ่ง ผู้เป็นบิดามารดาก็คือครู ลูกก็คือศิษย์ ฆราวาสธรรมจึงใช้ได้ดีในโรงเรียนด้วย

นอกจากฆราวาสธรรม 4 แล้ว ยังมีธรรมที่เป็นแนวทางปฏิบัติตนให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์แบบ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม คือ สัปปริสธรรม 7

สัปปริสธรรม 7

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 2538 : 146 – 149) ได้อธิบายสัปปริสธรรม ไว้ดังนี้ คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมหรือคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

1. **ธัมมัญญตา** รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ดีตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง อาชีพการงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักจะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่ และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุดคือ รู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อโลก และชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2. **อึดัญญา** รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้หลักการนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ตำแหน่ง ฐานะการงานอย่างนั้น ๆ เขาก็กำหนดวางกันไว้ เพื่อจุดมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงเป็นขั้นสูงสุด คือรู้ความหมายของคตินิยม และประโยชน์ที่เป็นสาระของชีวิต

3. **อึดัญญา** รู้จักตน คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าในฐานะ ภาวะ เพศกำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมและรู้จักแก้ไขปรับปรุงส่งเสริม ทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องทุกจุด ตรงทางที่จะให้เจริญงอกงาม บังเกิดผลดี

4. **มัตัญญา** รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจ และทำการต่าง ๆ ตลอดจนพักผ่อนหลับนอนและสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ อย่างพอดี

5. **กาลัญญา** รู้จักกาล คือ รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา เป็นต้น

6. **ปริสัญญา** รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชนรู้จักกาลอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชนและต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา ควรต้องทำกริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสังเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ให้อย่างนี้ ๆ เป็นต้น

7. **บุคคลัญญา** รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คติอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าคุณธรรม 7 ประการนี้เป็นลักษณะของบุคคลชั้นสูง ถ้าผู้ใดปฏิบัติผู้นั้นก็เป็นคนดี ถ้ามีครบทุกข้อก็เป็นลักษณะดีครบถ้วน เป็นผู้ดีแท้ ถ้ามีแต่บางข้อบางประการหรือบางครั้ง

บางครั้ง ผู้นั้นก็ชื่อว่า มีลักษณะดีบ้างชั่วบ้าง ถ้าไม่มีเสียเลยผู้นั้นก็ชื่อว่า มีลักษณะชั่ว ไม่ใช่คนดี ทางศาสนาไม่ได้หมายเอาคนดีเพียงมีรูปงาม มีฐานะสูง มีชาติสกุล มีอายุสูงเท่านั้นที่เป็นคนดี ถือว่าผู้มีศีลปฏิบัติธรรม 7 ประการที่กล่าวข้างต้น ว่าเป็นคนดี ไม่ได้ดูรูปร่างที่งามจึงเป็นคนดี รูปร่างของคนเราเหมือนกัน แต่จะดีหรือชั่วก็อยู่ที่ประพฤติธรรม หรือมีธรรมทั้ง 7 ประการนั้น หรือ ประพฤติธรรมดังกล่าวก็จะเป็นคนดี เป็นคนสมบูรณ์แบบ เป็นคนเต็มคนและเป็นสมาชิกที่ดีของ สังคมประเทศชาติและมนุษยชาติ ถ้าเป็นครูก็เป็นครูที่สมบูรณ์แบบ

ธรรมอีกหมวดหนึ่งที่สมควรนำมากล่าวได้ด้วยคือ มงคล 38 ประการ

มงคล 38 ประการ

มงคล 38 เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป เพื่อเป็น แนวทางในการปฏิบัติตนให้เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

คำว่า มงคล หมายถึง สิ่งที่ดีงาม ผู้ที่ยึดถือและปฏิบัติตามจะได้รับความสุขความเจริญ ในชีวิตถือเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของตนเอง

การประพฤติปฏิบัติตามมงคล 38 ประการนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความสามารถ มีความ อดทน มีความเข้มแข็งและมีกำลังใจ ที่จะทำสิ่งที่ดีมีคุณค่าในชีวิต ถ้าสามารถปฏิบัติได้ครบถ้วน โดยปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยตลอดอย่างสม่ำเสมอ เป็น การอบรมบ่มนิสัยตัวเองให้มีชีวิต ที่เป็นคุณค่าแก่ตนเองและสังคม จึงควรศึกษาและทำความเข้าใจ ในหลักธรรมอันเป็นมงคลนี้และปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความสุขและเจริญในธรรม

มงคลชีวิต

การปฏิบัติตนเพื่อความเป็นอุดมมงคลของชีวิต เพื่อครูอาจารย์และนักเรียนและผู้สนใจ ได้ปฏิบัติให้เป็นสิ่งดีงามแก่ชีวิตของผู้นั้น โดยประพฤติตามมงคลต่าง ๆ เหล่านั้น มงคลอยู่ที่ความ ประพฤติ มีหลักปฏิบัติอย่างเหมาะสม

พระพุทธเจ้าได้บัญญัติมงคลชีวิต 38 ประการ นับเป็นมงคลอันอุดมสมบูรณ์ของมนุษย์ โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

มงคลที่ 1 “มงคลชีวิต สำหรับทุกคนเพื่อความเป็นอุดมมงคล”

“อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา

บุชา จ ปุณฺนิชานํ เอตมฺมํ คลฺมตฺตมฺ”

มงคลหมวดที่ 1 มี 3 มงคล ดังนี้

มงคลที่ 1 อเสวนา จ พาลานํ ไม่คบคนพาล เพราะถ้าคบคนชั่ว คนพาลจะทำให้เราทำชั่วทำบาป เพราะเขาจะชวนให้ทำชั่วแบบที่เขาทำอย่างแน่นอน.....

ลักษณะของคนพาล คือ

คิดชั่ว เช่น มีความพยาบาท มีมิฉชาติปฏิฐิ

พูดชั่ว เช่น พูดเท็จ พูดหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้า

ทำชั่ว เช่น ลักขโมย ฆ่าสัตว์ ต้มเหล้า เป็นชู้กับผู้อื่น ไม่มีระเบียบ เป็นต้น

มงคลที่ 2 ปณฺชิตานญฺจ เสวนา คบบัณฑิต

สมาคมกับบัณฑิต หรือคนดี คนที่มีไหวพริบเฉลียวฉลาด จะทำให้ผู้คบเป็นคนดีไปด้วย เพราะได้ทำตามในสิ่งที่ดี

ลักษณะของคนดี หรือบัณฑิต มีมงคลมาก เพราะทำดีอยู่เสมอเป็นประจำ ต้องการให้มงคลเกิดแก่ตนก็ต้องทำดีทุกอย่างอยู่เสมอ บัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรที่สำคัญที่สุดคือความคิดของเราเอง ควรฝึกให้มีความคิดในทางที่ดีมีคุณธรรม เช่น มีความกตัญญูทักเตือนผู้ที่ผิดต่อตนเอง

อาจกล่าวได้ว่า บัณฑิตควรมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

1. คิดดี คือเป็นผู้มีความเห็นชอบ ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น

2. พูดดี คือ การพูดจาไพเราะ อ่อนหวาน เว้นจากการพูดในสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน หรือพูดหลอกลวง ผิดศีลข้อ มุสาวาทาเวรมณี สีกขา ปัทงสมาทียามิ

3. ทำดี การทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น และทำดีกับตัวเอง ไม่ผิดศีล 5 และมีเบญจศีลเบญจธรรม เป็นอย่างน้อยการคบบัณฑิตมีผลดีต่อผู้คบคือ มีคนสรรเสริญว่ามีเพื่อนดี มีความก้าวหน้าทางความรู้ คือมีปัญญาดีไปด้วย มีความเจริญก้าวหน้า มีความสุขเพราะมีเพื่อนดี ไม่ตกไปในทางอบายภูมิ

มงคลที่ 3 ปุชฺจาจ ปุชฺณียานํ บุชฺชาคนที่ควรบูชา

ผู้ที่ควรบูชาคือผู้ที่มีความดี มีคุณธรรมประจำใจ เป็นผู้ที่ควรเคารพยกย่องด้วยการแสดงความเคารพบูชา เกิดทุนด้วยความจริงใจ แบ่งเป็นสองลักษณะคือ อามิสบูชา คือการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น รูปเทียน ดอกไม้ อาหารที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค โดยการนำไปถวายพระหรือให้ผู้ที่เคารพบูชา

ปฏิบัติบูชา คือ การปฏิบัติตนให้เป็นคนดีด้วยการทำจิตใจให้สงบห่างไกลจากกิเลส ความชั่วทั้งปวง เช่น การทำสมาธิ การทำวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการทำดีเพื่อบูชาผู้ควรบูชา ถือว่า สูงกว่าการบูชาอย่างอื่น

ผู้ที่ควรบูชา ได้แก่ พระศาสดา เช่น พระพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์ พระสงฆ์ อุปัชฌาย์ ครู อาจารย์ บิดามารดา ผู้มีพระคุณอื่น ๆ

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นคือ ผู้บูชาย่อมมีความสุข จิตใจสบาย เมื่อได้บูชาผู้ที่มีคุณความดี ทำให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะดี รู้ตัวว่าทำสิ่งที่ดี ไม่หลงผิด เกิดกำลังใจทั้งแก่ตนเองและผู้ที่เรานับว่า ถ้าท่านยังมีชีวิตอยู่ ทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเอง เป็นการกระทำที่แสดงถึงความสุภาพอ่อนน้อม ยังความถูกต้องดีงามในด้านต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น

มงคลหมวดที่ 2

ปฏิรูป เทสวาโส ปุพเพ กต ปุณฺณ ตา
อตุต สปุมา ปณฺธิ เอตมฺมํ คลฺมตุตมฺ

มงคลที่ 4 ปฏิรูป เทสวาโส จ อยู่ในถิ่นที่ดี

คือ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมหรืออยู่ในประเทศอันสมควร หมายถึง การอยู่ในถิ่นบริเวณตั้งแต่ ชนบท ในเมือง ในบ้านเมือง ในเขตที่อาศัยอยู่ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมดี มีความสะดวกสบาย ทำความดีได้ง่าย ทำบุญต่อกบตรได้

ลักษณะที่ควรอยู่ น่าอยู่ที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้คือ

1. เป็นบริเวณที่มีกัลยาณมิตร หรือบุคคลที่มีใจดีมีเมตตา ได้แก่ บริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
2. เป็นบริเวณที่มีพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีผู้อยู่อาศัยที่มีธรรมปฏิบัติด้วย ประเทศหรือบริเวณที่เป็นมงคลน่าอยู่ หรือที่เรียกว่า ที่สี่ปายะ คือ
 1. มีความสุขสบายเมื่ออยู่ที่นี่
 2. มีอาหารบริบูรณ์
 3. มีบุคคลที่มีใจเมตตาอารี
 4. มีธรรมบรรยายให้ฟัง

ผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติคือ เขาจะอยู่อย่างมีความสุขทั้งภายนอกทางกายและใจ ไม่ลำบากในการคบมิตร มีกัลยาณมิตร ได้ปฏิบัติธรรมคือคุณความดี ได้ปฏิบัติบำรุงรักษาพุทธศาสนาเป็นทางไปสู่มรรคผลนิพพานได้

มงคลที่ 5 ปุพเพ กต ปุณฺณ ตา มินฺนุญที่สะสมมาแต่ปางก่อน

คือ การเป็นผู้เคยสะสมบุญ ทำคุณความดีมาแล้วแต่ปางก่อน หรือในกาลก่อนนั้น คุณความดี บุญที่เคยกระทำมาทั้งชาตินี้และชาติก่อนจะช่วยเกื้อหนุนให้ผู้ทำได้รับผลดีเหล่านั้นอย่างแน่นอน ไม่ช้าก็เร็ว

ลักษณะที่ทำให้เกิดบุญคือ

1. ทาน คือ การให้การบริจาคสิ่งของและความคิด สติปัญญา ช่วยเหลือผู้อื่น
2. ศีล คือ การไม่กระทำความชั่ว ละเว้นการทำความไม่ดี
3. ภาวนา คือ การฝึกจิตให้มุ่งมั่นอยู่ในคุณความดี ความสงบ บุคคลที่เราสามารถสั่งสมบุญได้คือ พระพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์ พระสงฆ์ เราถือว่าพระสงฆ์เป็นเนื้อนาบุญ

ประโยชน์จากการเคยทำบุญ ทำให้มีความสุข ความสบาย ถึงพร้อมด้วยปัจจัย 4 มีคุณความดี เป็นเสบียงทั้งชาตินี้และชาติหน้า พิจารณาจากบุคคลมีทรัพย์สมบัติและสติปัญญาไม่เท่ากัน เพราะได้สั่งสมบุญมาแตกต่างกัน

มงคลที่ 6 อุตฺต สมฺมา ปณฺธิ การตั้งตนชอบ

คือ การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การตั้งตนไว้ในทางที่ดี ตั้งอยู่ในศีลธรรม มีความเข้าใจในทุกข์สุขของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเสียใจ ตั้งตนไว้ให้เป็นที่พึ่งของผู้ที่เกี่ยวข้องและของตนได้ มีความเมตตากรุณาอย่างแท้จริง รู้จักการให้

การตั้งตนไว้ชอบจะทำให้มีสติ สามารถพึ่งตนเองได้ เป็นผู้มีศีล มีศรัทธา ไม่ตระหนี่ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานและเยาวชนของชาติ สามารถจะได้รับการมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติได้ การตั้งตนไว้ชอบอยู่ในมรรค

มงคลหมวดที่ 3

พาทุสฺสจฺจญฺ ๑ สิปปญฺจ วินโยจฺ สุสิฏฺ ฆิโต

สุภาสิตา ๑ ยา วาจา เอตตมฺมํ คลฺมฺตมฺ

มงคลหมวดนี้เกี่ยวกับการเรียนรู้ การศึกษาเหมาะทั้งกับนักเรียน นิสิต นักศึกษา ผู้ที่จะเป็นผู้รู้ รวมถึงครูอาจารย์ด้วย

มงคลที่ 7 หาพหูสมฺมจณฺ ๑ รอบรู้ในด้านศิลปวิทยาการ

คือ การเป็นผู้รอบรู้ในด้านศิลปวิทยาการ เป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง รู้ลึกจากการได้ฟังมาก ที่เรียกว่า พหูสูต คือฟังมากแล้วจำได้ เล่าให้ฟังได้ สามารถพิจารณาตัดสินใจและแก้ปัญหาได้ เป็นอย่างดี ผู้เป็นพหูสูต จะรู้ถึงต้นตอคือรู้จัก ศึกษาลึกซึ่งทุกด้าน เรียกว่า รู้รอบ ศึกษาอย่างละเอียดรอบคอบ คือ รู้กว้าง รู้ไปถึงอนาคต คือรู้ไกล การที่ได้ศึกษาค้นคว้าความรู้ด้านต่าง ๆ จากการ ฟังเทศน์ ทำให้มีปัญหาเป็นที่ฟังของตนเอง มีความสามารถเป็นผู้นำ มีความแก้แค้นล้างในทุ กโอกาส ได้รับคำชมเชยกย่อง มีความสุข มีชื่อเสียง เกียรติยศ ได้ลาภยศ สรรเสริญ เป็นแนวทาง บรรลุความสำเร็จ อาจมีมรรคผลนิพพาน

มงคลที่ 8 ศิลปฺญจ มิตฺลปฺวิทยาการ

คือ มีศิลปวิทยาการ มีความรู้ศิลปศาสตร์ในด้านต่าง ๆ เช่น รู้ทางด้านภาษา วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มนุษยสัมพันธ์ ฯลฯ เป็นความรอบรู้จากการศึกษาค้นคว้าความรู้อยู่เสมอจากศิลป- วิทยาการด้านต่าง ๆ สะสมเข้าทำให้เกิดปัญญา อันจะสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่าง ถูกต้องเหมาะสมทั้งแก่สังคมและตนเองในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า

มงคลที่ 9 วินโย ๑ สุสิทฺธิโต มิวินัย

คือ มีวินัยดีที่ได้ฝึกหรือศึกษาดีแล้ว วินโย หมายถึง กฎ ระเบียบ แบบแผน ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ เช่น วินัยของบรรพชิต ได้แก่ ปาราชิก ปาจิตตีย์ พุทฺธาษิต เป็นต้น สำหรับวินัยของ คฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน ได้แก่ ศีล 5 ศีล 8 กุศลกรรมบถ 10 เป็นต้น

การมีวินัย คือ การรักษากฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลในสังคมอยู่กันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน เพื่อป้องกันและบังคับคนไม่ดี ถ้าทำผิดวินัยก็ควรมีการลงโทษ เพื่อดำรงคุณธรรม ความดีต่อไป เพื่อรักษาคุณความดี ดำรงพระสัทธรรมและอนุเคราะห์กฎระเบียบต่าง ๆ ไว้

มงคลที่ 10 สุภาสิตา ๑ ยา วาจา การใช้วาจาสุภาสิต

คือ การใช้วาจาสุภาสิต หรือสัมมาวาจา คือการเจรจาชอบเป็นคำพูดที่ดีเป็นคติ ได้แก่ การใช้คำพูดที่ไพเราะต่อกัน พูดให้เข้าใจกัน

พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง วาจาสุภาสิตไว้ดังนี้ สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหา เถระ ป.8, 2530) กล่าวไว้ดังนี้

1. กาเลน ภาสิตา คือ พูดให้ถูกกาลเทศะ ตามกาลที่เหมาะสม
2. สจฺจ ภาสิตา พูดแต่คำสัตย์ คำจริง

3. **สนุหา ภาสิตา** พุดคำอ่อนหวาน ไพเราะ
4. **อตุ สัณฺฑิตา ภาสิตา** พุดคำที่เป็นประโยชน์
5. **เมตตาคจิต เตน ภาสิตา** พุดด้วยจิตมีเมตตา

ผู้ที่ปฏิบัติตามองค์ 5 ข้างต้น จะเป็นผู้ไม่ประสบความเสียหายหรืออันตรายใด ๆ แต่จะได้รับการประโยชน์และความเจริญจากการพูดของตนเอง

วจาสุภาสิตจะทำให้เกิดผลดีหรือมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ ดังนี้

1. เป็นบุญ หรือเป็นกุศลกรรมบถ
2. เป็นมหากุศลแก่ตนเองและผู้อื่น
3. ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับลาภ ยศ สรรเสริญ
4. ช่วยให้อึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้
5. ก่อให้เกิดความสงสาร เมตตา เอ็นดู รักใคร่ ปรงดองกัน
6. ทำให้เป็นผู้พูดดีคือมีวจาสุภาสิต ทำให้เกิดความสุข
7. ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับสมบัติ 3 คือ มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

มงคลหมวดที่ 4

**มาตาปิตุ อุปรุณํ ปุตฺต สงฺคโห ทารุสฺส สงฺคโห
อนาทุลา จ กมฺมนฺตา เอ ตมฺมํ คลฺมฺตฺตมํ**

มงคลชีวิตที่ 11 มาตาปิตุ อุปรุณํ บำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา

คือการบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา ผู้ที่ปฏิบัติตามมงคลนี้ ถือว่าเป็นคนดี พุทธศาสนามีหลักว่า ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี การที่บิดามารดาเลี้ยงดูลูก เราในฐานะเป็นลูกจึงควรตอบสนองพระคุณของท่านที่เลี้ยงดูเรามา ได้มีการเปรียบเทียบบิดามารดาไว้หลายทาง เช่น ท่านเปรียบเหมือนพระอรหันต์ของลูก ลูกที่ดีจึงควรบูชากราบไหว้พระอรหันต์ที่อยู่ในบ้าน บิดามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า เมื่อเกิดมาแต่แรกก็ได้พบหน้าบิดามารดา บุตรควรเคารพและตอบแทนพระคุณของท่านที่เป็นที่พึ่งของลูกมาตลอด ลูกที่ดีควรช่วยเหลือบิดามารดาในด้านต่าง ๆ เช่น ช่วยทำงานของท่าน เลี้ยงดูท่านตามโอกาสอันควร ไม่ดื้ออวดให้ท่านแก่ชราก่อนจึงตอบแทนคุณท่าน

บิดามารดาเปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องก็จะเกิดคุณ แต่ปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรงเหมือนไฟเผาผลาญตัวเอง ดังนั้นคนดีมีธรรมควรบำรุงเลี้ยงดูและเคารพบิดามารดาด้วยการ

เอาใจใส่ บำรุงเลี้ยงดูท่านให้มีความสุข ให้ความเคารพรักท่าน พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต, 2529 : 50 – 51) กล่าวว่า

มารดาบิดา เปรียบเสมือนพรหมของลูก ท่านมีพรหมวิหารต่อลูก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

มารดาบิดาเปรียบเหมือนเทวดาของลูก ท่านคอยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายและให้มีความสุขแก่ลูก

มารดา บิดา เป็นครูคนแรกของลูก เพราะท่านอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี มีความสามารถ ก่อนคนอื่น

ทิต 6 ว่าด้วยหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา คือ

1. ท่านเลี้ยงดูมา เราสมควรที่จะเลี้ยงดูตอบแทนท่าน
2. ช่วยทำกิจของท่าน
3. ดำรงวงศ์สกุล
4. ประพฤติตนให้สมควรแก่การได้รับมรดก
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน

การตอบแทนบิดามารดาที่ดีที่สุด คือ การชักชวนให้บิดามารดาศรัทธาในพุทธศาสนา ชักชวนให้ท่านสมาทานศีล ชักชวนให้บริจาคตาน สร้างเสริมให้ท่านสมาทาน ตั้งอยู่ในความพร้อมด้านปัญญา

การทำนุบำรุงบิดามารดา มีผลทำให้มีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีสติให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย มีความเจริญก้าวหน้า ได้รับการยกย่องว่าเป็นลูกกตัญญู

มงคลที่ 12 ปุตุต สงคโห สงเคราะห์บุตร

คือการเลี้ยงดูบุตร ผู้เป็นบิดามารดาควรดูแลเลี้ยงดูบุตรธิดาให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า ในด้านต่าง ๆ ตามหลักธรรมในพุทธศาสนา

ในทิตนท ได้กล่าวถึงหน้าที่ของบิดามารดาต่อบุตร ดังนี้

1. ห้ามการทำชั่วทั้งปวง เช่น ไม่ให้ผิดศีล 5
2. ให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดี เช่น ให้มีเบญจธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา ฯลฯ
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยาการ เช่น ให้เรียนจนจบมหาวิทยาลัย

4. หากคู่ครองให้ ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับคู่ครองให้
5. มอบทรัพย์สินมรดกให้ในเวลาอันสมควร

บุตรมี 3 ประเภท คือ

1. **อภิชาติบุตร** คือ บุตรที่มีความสามารถและคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา
2. **อนุชาติบุตร** คือ บุตรที่มีความรู้ ความสามารถและคุณธรรมเท่ากับบิดามารดา
3. **อวชาติบุตร** คือ บุตรที่มีความประพฤติต่ำกว่าบิดามารดา

บิดามารดาผู้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ดังกล่าวย่อมได้ชื่อว่าเลี้ยงดูบุตรดี ครอบครัวมีความสุข มีคนดี ทำให้ชาติมีความเจริญก้าวหน้า

อารยวัติ 5

นอกจากกรรมข้างต้นแล้ว ยังมีหลักการส่งเสริมให้บุตร ธิดา ได้ปฏิบัติอารยวัติ 5 ประการ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต, 2535 : 43 – 44) กล่าวถึงการมีความสัมพันธ์อันดีงาม ออบอุน เป็นสุขภายในครอบครัวตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงานและคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงคนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลาย เจริญอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัติ 5 ดังต่อไปนี้

1. งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้ความเชื่อถือ ความมั่นใจในพระรัตนตรัยในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวใจ
2. งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัยและกิริยามารยาทอันดีงาม
3. งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้ความรู้จากการเล่าเรียน สดับฟังโดยแนะนำหรือชวนชวนให้ การศึกษาค้นคว้าความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ
4. งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์
5. งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล ความจริงตามสภาวะ อย่างมี วิจยญาณ บิดามารดาผู้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ดังกล่าว ย่อมได้ชื่อว่าเลี้ยงดูบุตรดี ครอบครัวมีความสุข มีคนดีทำให้ครอบครัวเจริญรุ่งเรืองและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

มงคลที่ 13 ทารุส สงคโห การสงเคราะห์คู่ครอง

การสงเคราะห์เลี้ยงดูคู่ครองหรือภรรยา ผู้ที่เป็นภรรยา หรือผู้ครองเรือน มีสามีภรรยาที่อยู่ด้วยกัน จะให้มีความสุข ทั้งสองฝ่ายจะต้องรู้จักช่วยเหลือเกื้อหนุนและให้เกียรติกันทั้งทิศ 6 ที่กล่าวถึงหน้าที่ของบุคคลทั้ง 2 ดังนี้

หน้าที่ของสามีต่อภรรยา

1. ยกย่องให้เกียรติว่าเป็นภรรยา
2. ไม่ดูหมิ่น
3. ไม่ประพฤตินอกใจ
4. มอบความเป็นใหญ่ให้
5. ให้เครื่องประดับเครื่องแต่งกาย

หน้าที่ของภรรยาต่อสามี

1. จัดการงานดี
2. สงเคราะห์ญาติสามีดี
3. ไม่นอกใจ
4. รักษาทรัพย์สมบัติเป็นอย่างดี
5. ขยันทำงาน

คุณธรรมทั้งของภรรยาและสามี เป็นสิ่งที่ถ้าปฏิบัติแล้วจะทำให้เกิดความสุขในครอบครัว เช่น การเกื้อหนุนกันเอง การให้ความเคารพญาติผู้ใหญ่ของกันและกัน การช่วยเหลือญาติของทั้งสองฝ่ายด้วยความเต็มใจ ไม่ตั้งข้อรังเกียจถ้าไม่ใช่ญาติของตนจะไม่ช่วย

การสงเคราะห์กันทำให้ครอบครัวมีความสุข มีความรักกันในครอบครัว มีความสามัคคี เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน ทำให้ได้รับการยกย่องชมเชยจากผู้พบเห็น

มงคลที่ 14 อนาคตา จ กมมุตตา การงานไม่คั่งค้าง

คือการทำงานการไม่คั่งค้าง งาน หมายถึง ภาระหน้าที่ สิ่งที่ได้รับมอบหมายให้ทำคั่งค้าง คือการทำงานไม่สำเร็จ ติดอยู่กับที่ไม่ก้าวหน้า อาจจะเป็นเพราะขี้เกียจ ทำงานไม่ถูกวิธี ไม่ถูกเวลา ทำให้งานไม่เสร็จ

การทำงานให้สำเร็จต้องใช้หลักธรรม **อิทธิบาท 4** คือ

1. **ฉันทะ** คือ มีความพอใจ รักชอบที่จะทำงานนั้น
2. **วิริยะ** คือ มีความเพียรพยายามที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จ

3. **จิตตะ** คือ มีความใส่ใจคิดถึง นึกถึงงานนั้นอยู่เสมอ ไม่ลืม มีจิตใจจดจ่อที่จะทำงานนั้นในทุกโอกาส

4. **วิมังสา** คือ การพิจารณางานนั้นอย่างรอบคอบด้วยการไตร่ตรอง ตั้งแต่เริ่มทำงานทำเสร็จแล้วว่ามีสิ่งใดที่ควรแก้ไขปรับปรุงให้งานนั้นมีความถูกต้องสมบูรณ์ ไม่ผิดพลาด

การทำงานไม่คั่งค้าง คือ ทำงานสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ มีผลหลายประการ คือ ทำให้เกิดความสำเร็จในชีวิตเพราะทำงานได้ดี ไม่คั่งค้าง มีความก้าวหน้า เป็นที่พึงของตนเองได้ และเป็นที่ยังของผู้อื่นได้ มีชื่อเสียงเกียรติยศ สามารถสร้างกุศลสร้างงานที่ดีได้ตามจุดหมาย ได้รับคำชมเชยว่าเป็นผู้รับผิดชอบในการงานไม่คั่งค้าง ได้รับคำสรรเสริญในความสามารถที่ทำงานต่างๆ สำเร็จได้ด้วยดี

มงคลหมวดที่ 5

ทานญ ๑ ธมฺมจริยา ๑ ญาติกานญ ๑ สงคโห

อวชฺชนิ กมฺมานิ เอตมฺมํ คลฺมตุตมํ

มงคลที่ 15 ทานญ ๑ การให้ทาน

คือการบำเพ็ญทาน การให้ การทำกุศล การทำบุญ การเสียสละ ทานแบ่งเป็น 3 ชนิดคือ

1. อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่นโดยมีจุดหมายต่าง ๆ เช่น ให้เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ และให้เพื่อบูชา เคารพคุณที่มี

2. ธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติ

3. อภัยทาน คือ การให้อภัย ไม่ผูกโกรธ หรือจองเวรต่อกัน

ทำให้ผู้ให้มีจิตใจสงบไม่ทุกข์เพราะอยากจะแก้แค้น หรือผูกโกรธ ถือว่าเป็นทางที่ยิ่งใหญ่ จะพาให้คนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

การให้ หรือการทำบุญ เป็นการฝึกตนเองให้เห็นแก่ตัวน้อยลง เป็นการฝึกความเสียสละเพื่อผู้อื่น เป็นกฎแห่งกรรมว่า ยิ่งให้มากเท่าใดก็จะได้รับมากขึ้นเท่านั้น หรือมากกว่าเดิมถ้าการให้นั้นสมบูรณ์ถูกต้อง คือมีหลักว่า

1. มีความพยายามและต้องการให้ จะทำบุญจริง ๆ การตั้งใจ คือ เจตนาที่บริสุทธิ์คือ

- ปุพฺพเจตนา คือ ก่อนให้มีจิตยินดี
- มุญฺจนเจตนา คือ ขณะให้มีจิตมุ่งใส
- อปรอาปรเจตนา คือ หลังจากให้แล้วไม่เสียดาย

2. วัตถุที่ให้นั้นต้องเป็นของที่ได้มาอย่างสุจริต เป็นวัตถุบริสุทธิ์ ไม่ไปขโมยมา
3. บุคคลบริสุทธิ์ คือ ผู้รับเป็นผู้ที่ทรงศีล หรือถ้าเป็นพระอริยสงฆ์ ก็จะทำให้ได้บุญมากยิ่งขึ้นตามความบริสุทธิ์ของท่าน

มีหลักธรรมอีกประการ คือ จาคะ หมายถึง การให้ การเสียสละทั้งกาย วาจา และกำลังสติปัญญา กำลังใจ มีสติปัญญาที่ช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมที่เราอาศัยอยู่ เช่น การช่วยสละเงินเพื่อเป็นกองทุนสำรองช่วยชาติ ถ้าสังคมคือคนในชาติมีแต่ความเห็นแก่ตัว ไม่เสียสละ ไม่บริจาค ไม่มีจาคะ การฟื้นฟูประเทศชาติคงทำได้ยาก ถ้าทุกคนยังเห็นแก่ตัว ไม่มีคุณธรรมคือทานและจาคะ

ไม่ควรให้สิ่งที่ตนเองไม่ต้องการหรือสิ่งที่ไม่ดีแก่ผู้อื่น

มงคลที่ 16 ธมฺมจริยา จ การประพฤติธรรม

คือ การประพฤติธรรม ประพฤติดี การปฏิบัติ การกระทำของบุคคล ธรรมคุณธรรม ที่ควรปฏิบัติมีหลายอย่างหลายประเภท โดยเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสม เช่น หัวใจของพุทธศาสนา ได้แก่

1. การละเว้นความชั่ว

ทางกาย ได้แก่ กายสุจริต คือ ศีลข้อ 1 ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ข้อ 2 ไม่ลักทรัพย์ ข้อ 3 ไม่ประพฤติผิดในกาม

ทางวาจา ได้แก่ วาจาสุจริต คือ

1. การไม่พูดเท็จ
2. การไม่พูดคำหยาบ
3. การไม่พูดส่อเสียด
4. การไม่พูดเพ้อเจ้อ

ทางใจ ได้แก่ มโนสุจริต คือ

1. การไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น
2. การไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น
3. การเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ)

2. **การทำแต่ความดี** เช่น การประพฤติตามใจท่าน รักษาศีล การมีเบญจธรรม คือมี เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ ภัยสังวร หรือเลือกยึดถือ ปฏิบัติหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติ เป็นคนดี

3. **ทำจิตใจให้ผ่องใสเบิกบานหรือผ่องแผ้ว** เช่น การฝึกสมาธิ ตัดกิเลส ทำใจให้สงบ ท่องคำว่า พุทโธ เป็นประจำ

มงคลที่ 17 ญาติกาณณ ๑ สงคโห สงเคราะห์ญาติ

การสงเคราะห์ญาติ คือ การให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือเจือจุนในโอกาสต่าง ๆ แก่ญาติทั้งหลายทั้งฝ่ายบิดาและมารดา

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม คนเราต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวได้ จึงควรช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ญาติพี่น้องเป็นเบื้องต้นก่อนจะไปถึงเพื่อนฝูง

การสงเคราะห์มีหลายทาง เช่น

1. เมื่อญาติพี่น้องเจ็บป่วย ควรช่วยดูแลรักษา พาไปหาแพทย์
2. เมื่อเขายากจน ขาดทุนทรัพย์ หาที่พึ่งไม่ได้ ก็ให้ความช่วยเหลือตามโอกาสและทุนทรัพย์ที่มี เพื่อไปซื้ออุปกรณ์หรือทำทุน

3. เมื่อญาติมีธุระจำเป็นมาขอความช่วยเหลือ

4. เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ

การให้ความช่วยเหลือที่กล่าวข้างต้นเป็นการสงเคราะห์ทางโลก โดยการใช้ **สังคหวัตถุ 4** คือ

1. ให้ทาน คือ สิ่งของเงินทองเท่าที่ทำได้
2. ปิยวาจา คือ พูดเจรจาด้วยความเห็นใจ พูดจาไพเราะด้วย
3. อุตถจริยา คือ ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ญาติ
4. สมานัตตตา คือ ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ดูถูก

มงคลที่ 18 นวชุขานิ กมุมานิ ประกอบการงานที่ไม่มีโทษ

การทำงานหรือการกระทำความดีที่ไม่มีโทษ คำว่าโทษ คือ ผลร้าย ความผิด ความชั่ว การประทุษร้าย เศร้าหมอง

งานที่ไม่มีโทษ คือ งานที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น มีหลักธรรม มีคุณธรรมอยู่ในงานนั้น เช่น งานที่ไม่ผิดศีลธรรมผิดประเพณี ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

งานที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อความถูกต้อง ไม่มีโทษ ได้แก่

1. การทำงานอาชีพโดยสุจริต เช่น เป็นครูที่มีคุณธรรม ทำการค้าขาย โดยไม่เอาเปรียบลูกค้า
2. การปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์แก่สังคม เช่น ช่วยบริจาคเงินช่วยซ่อมแซมโบสถ์ ช่วยหาทุนให้เด็กยากจน เด็กกำพร้า การหาทุนช่วยชาติ
3. ประพฤติตนตามหลักพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่นที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เช่น ถือศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 ข้อ

มงคลหมวดที่ 6

อารตี วีรตี ปาปา มชฺชปานา จ ลญฺญโม

อปฺ ปมาโท จ ธมฺเมสุ เอตมฺมํ คลฺมตุตมํ

มงคลที่ 19 อารตี วีรตี ปาปา งตเวณการทำให้บาป

คือ การงดเว้นจากการกระทำบาป หรืออกุศลกรรม

คำว่า บาป หมายถึง การทำชั่ว กระทำแล้วใจไม่เป็นสุข เกิดสิ่งเศร้าหมองในใจ

การกระทำแล้วก่อให้เกิดบาป ได้แก่ อกุศลกรรมมถ 10 ได้แก่

1. ปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ก่อความให้ผู้อื่นเดือดร้อน
2. อทินนาทาน คือ การลักทรัพย์
3. กาเมสุมิจฉาจาร คือ ประพฤติผิดในกาม
4. มุสาวาท คือ การพูดเท็จ
5. ปิสุณาวาจา คือ การพูดส่อเสียด
6. ผรุสวาจา คือ การพูดคำหยาบ
7. สัมผัปปลาปะ คือ การพูดเพ้อเจ้อ
8. อภิชฌา คือ โลกมากอยากได้ของผู้อื่น
9. พยาบาท คือ การคิดปองร้ายผู้อื่น
10. มิจฉาทิฏฐิ คือ ความเห็นผิด คิดไม่ชอบ ไม่ถูกต้อง เป็นความประพฤติผิดทั้งทางกาย วาจา และใจ

ผู้ที่สามารถงดเว้นการทำบาปได้ ย่อมมีจิตใจที่ดี ผ่องใส ได้ทำดีเป็นกุศล ไม่มีเวรกรรม มาสนองในทางที่ก่อให้เกิดทุกข์ เป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ รู้จักใช้ธรรมในทางพุทธศาสนามาปฏิบัติ ด้วยความศรัทธา สุขภาพจิตและกายดี เพราะไม่เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น

บุคคลซึ่งสามารถละเว้นความชั่วหรือบาปได้ ทำแต่ความดีย่อมประสบแต่ความสุขและความสำเร็จในชีวิต

มงคลที่ 20 มชฺชุปานา จ ลญฺญโม เว้นจากการดื่มน้ำเมา

น้ำเมาปัจจุบันมีความหมายกว้าง ไม่ใช่สุรา และเมรัยเท่านั้น แต่หมายถึงสิ่งเสพติดทั้งปวง

ลักษณะของน้ำเมา

สุราที่เกิดจากแป้ง ข้าวสุก ขนมิสเชื้อ ผสมเครื่องปรุง

ลักษณะของเมรัย

น้ำดองผลไม้ต่าง ๆ น้ำดอง น้ำอ้อย น้ำดองน้ำหวาน น้ำดองผสม น้ำดองดอกไม้

ลักษณะของสิ่งเสพติด

ยาบ้า ยาขยัน บุหรี่ เฮโรอีน ฝิ่น กัญชา มอร์ฟิน ยาบ้า

น้ำเมาและสิ่งเสพติดทั้งหลายทำให้เกิดผลต่าง ๆ ดังนี้

1. เสียทรัพย์สิน
2. ทำให้เกิดโรค
3. ไม่รู้จักอาย
4. เกิดการทะเลาะวิวาท
5. ทอนกำลังปัญญา
6. ทำให้เสียชื่อเสียง ไม่มีคนอยากคบหาสมาคมด้วย

การไม่เสพสิ่งเสพติดต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

1. ไม่เสียทรัพย์สิน
2. สุขภาพดี
3. ไม่นำด้าน สุภาพ
4. มีสติรอบคอบ ไม่หลง
5. ไม่เป็นบ้า ไม่ปัญญาอ่อน
6. มีชื่อเสียงดี มีคนนับหน้าถือตา
7. มีปัญญา มีความเห็นถูกต้อง เหมาะสม ตัดสินสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างฉลาด

8. มีคนรัก มีความสุข
9. สามารถปฏิบัติธรรมจนบรรลุมรรคผล นิพพานได้
10. เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นครูที่ดีได้

มงคลที่ 21 อปฺ ปมาโท จ ธมฺเมสุ การไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย

ประมาท หมายถึง การขาดสติ ไม่ระมัดระวัง ไม่มีความรอบคอบ

ธรรม คุณความดี หลักธรรม รวมไปถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือหัวใจของพุทธศาสนา คือ ให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว

ผู้ที่ยึดถือธรรมปฏิบัติตามหลักธรรม โดยมีสติ ไม่ทำสิ่งที่ไม่ดีหรือทำตัวเอง ไม่ทำหน้าทำตาอย่างจริงจัง เพราะคิดได้ว่า ถ้าทำชั่วจะได้รับผลที่ไม่ดีตามมา มีการทำงานแข่งกับเวลา ไม่ประมาทในชีวิต ทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรมโดยทำสมาธิภาวนาเป็นประจำ

การปฏิบัติตนโดยใช้หลักธรรมในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่ควรกระทำ โดยเฉพาะการเป็นครูที่ดี จึงสมควรเป็นปูชนียบุคคล

มงคลหมวดที่ 7

**คารโว จ นิวาโต จ สนฺ ตฺมฺฐี จ กตญญตา จ
กาเลน ธมฺมสฺสวณฺเณ เตมฺมมํ คลฺมตุตฺตมํ**

มงคลที่ 22 คารวฺ จ เคารพ

มีความเคารพ คือการแสดงความนับถือ ให้เกียรติ ไม่ล่วงละเมิด ไม่ล่วงเกิน พระพุทธองค์ทรงแสดงความเคารพธรรมในธรรม ทั้ง ๆ ที่ทรงเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมทั้งปวง ไม่มีผู้เสมอเหมือน เมื่อทรงเข้าไปในที่ที่มีการแสดงธรรม ทรงได้ยินก็ทรงหยุด แสดงความตั้งพระหฤทัยฟังด้วยความเคารพในพระธรรมจนจบจึงจะเสด็จต่อ ผู้เคารพในพระธรรมย่อมมีมงคลสูงสุดประจำใจ ย่อมไม่ปฏิเสธที่จะเคารพผู้ควรเคารพทั้งหลาย ไม่ทำอวดดีจองหอง เคารพบูชาสิ่งที่ควรบูชา และผู้ที่ควรบูชา เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ผู้ที่ทำคุณความดีทั้งหลาย

สิ่งที่ควรเคารพ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ความเคารพในความไม่ประมาท เคารพในการศึกษา เคารพผู้ที่ทำความดี และผู้ที่มีน้ำใจต่อเรา

ผู้ที่รู้จักแสดงความเคารพย่อมเกิดผลดีต่อตนเองหลายประการ คือ ผู้ที่พบเห็นจะนิยมยกย่องว่าเป็นคนดี ได้รับการอบรมสั่งสอนมาก่อน ทำให้ผู้อื่นเมตตา เป็นคนน่ารัก เป็นที่รักของคนทั่วไป เป็นผู้ถ่ายทอดความดี วัฒนธรรมจากผู้อื่นได้ และเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมไทย เช่น

การรู้จักไหว้ หรือกล่าวคำขอบคุณ ทำให้มีจิตใจดี มีผิวพรรณงาม มีสติ มีปัญญา ทำให้ไม่มีความเดือดร้อน มีอานิสงส์ทำให้เกิดในตระกูลสูง ควรมีความเคารพในธรรม ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ง่าย

มงคลที่ 23 นิวาโต จ อ่อนน้อมต่อมตน

มีความอ่อนน้อมต่อมตน คือ การไม่แข็งกระด้าง ไม่ถือตัว พุดจาไพเราะ มีความสำรวมทั้งกาย วาจา และใจ ไม่โอ้อวด ช่มชู้ ถูกผู้อื่น ไม่เหยียดหยามผู้อื่นด้วยท่าทางต่าง ๆ หรือคำพูด

ผู้ที่ต่อมตน เปรียบเสมือนรวงข้าวที่ออกรวงเมล็ดใหญ่ แล้วค้อมรวงลงสู่พื้นดิน ย่อมไม่หักโค่น

ผู้ที่ไม่อ่อนน้อมต่อมตนจะเป็นคนที่เย่อหยิ่ง จองหอง ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย

ผู้ที่จะเป็นคนอ่อนน้อมต่อมตนได้ ต้องมีโยนิโสมนสิการ คือ ต้องรู้จักคิดไตร่ตรองหาเหตุผลอยู่เสมอ ต้องมีกัลยาณมิตร คือ คบคนดี มีศีลธรรม เพื่อท่านจะชักชวนทำความดี ต้องมีคุณธรรม คือ ความสามัคคี ไม่ทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะ

ผู้ที่มีความอ่อนน้อมต่อมตนย่อมเป็นคนดี น่ารัก ได้รับการยกย่อง มีแต่มิตร ไม่มีศัตรู อยู่อย่างมีความสุข เป็นที่พึ่งของผู้อื่น มีคนอยากคบหาสมาคมด้วย เข้าถึงหลักธรรมมรรคผลนิพพานได้ง่าย

มงคลที่ 24 สน ตญฺฐี จ สันโดษ

มีความสันโดษ คือ ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ มิได้หมายถึงว่าไม่ให้ทำอะไรอยู่ไปวัน ๆ โดยไม่มีความเจริญ พระพุทธองค์ทรงหมายถึง ความไม่โลภจนเกินเหตุ คือให้พอใจในผลที่เกิดแล้วแต่เหตุที่ทำ ทำอะไรแล้วเกิดผลตามมา มิให้วุ่นวายเร่าร้อน มิให้เรียกร้องการต้องการเกินกว่าเหตุ ให้ถือว่าการทำเหตุสำคัญกว่า ให้ทำเหตุให้เต็มที่ ตามกำลังปัญญาของเรา เหตุดีผลย่อมดี

พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ก็เพราะไม่ทรงสันโดษ ในการเพียรพยายามค้นหา ศึกษาความรู้ด้วยพระองค์เองอย่างสูงสุดแทบจะเอาชีวิตไม่รอด พระองค์ทรงอดทนที่จะทรมานพระวรกาย อดอาหารจนพระองค์ทรงพบทางสายกลางและปฏิบัติจนถึงที่สุดจนได้ความรู้แจ้งเห็นจริง คือ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง เพราะไม่ทรงสันโดษในการกระทำความดี

ผู้มีสันโดษจะไม่ร่อนรนกระวนกระวาย เรียกร้องผลจากสิ่งที่มีได้ทำอย่างเพียงพอ ซึ่งจะหาความสบายใจไม่ได้เลย

ไม่สันโดษในเหตุได้ แต่ไม่สันโดษในผลไม่สมควร

ลักษณะของความสันโดษ

1. ยถา ลภ สันโดษ คือ ยินดีตามมีตามเกิด ไม่โลภมาก ได้เท่าไรเอาเท่านั้น
 2. ยถา พล สันโดษ คือ ยินดีตามกำลัง ทำงานสายกลาง ไม่ทำงานจนไม่มีเวลาพัก
 3. ยถา สารูป สันโดษ คือ ยินดีตามสมควรแก่ฐานะของตน ไม่ไฝฝืนจนเกินตัว
- ผู้มีสันโดษ ไม่เกลือกกัลลวักกับอธรรม อกุศล ทำตนให้พ้นทุกข์ ปลูกแต่ความเจริญ เป็น

มหากุศล

มงคลที่ 25 กตัญญูตา จ กตัญญู

มีความกตัญญู คือ รู้คุณท่าน รู้ว่าท่านได้มีความเมตตา ให้ความช่วยเหลืออุปการะแก่เรา ท่านมีบุญคุณที่ได้ทำสิ่งที่ดีแก่เรา

กตัญญู คือ การรู้คุณของท่านผู้กระทำ

กตเวทิตี คือ การตอบแทนด้วยการกระทำสิ่งที่ดีให้กับท่านโดยตรง หรืออาจช่วยป้องกันส่งเสริมชื่อเสียงของท่าน การตอบแทนพระคุณมีหลายวิธี ตั้งแต่การตั้งใจทำความดีเพื่อสนองพระคุณท่าน ซึ่งจะช่วยให้คุณพอใจ สบายใจ ตลอดจนการตอบแทนด้วยสิ่งของต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

มงคลที่ 26 กาเลน ธมฺมสุสฺวานํ

การฟังธรรมตามกาล กาล คือ เวลาที่เหมาะสม เช่น วันพระมีเทศน์ เทศกาลต่าง ๆ หรือ ฟังจากวิทยุ โทรทัศน์ เทป ตลอดจนการฟังพระสงฆ์หรือฆราวาสที่สั่งสอนธรรมอยู่ การฟังธรรม ทำให้ฉลาดขึ้น

การฟังธรรมตามโอกาสที่มี ต้องฟังด้วยความเคารพศรัทธา ไม่ดูถูกดูแคลนผู้แสดงธรรม หรือคิดว่าตัวเองไม่สามารถฟังได้เข้าใจ ควรฟังด้วยความตั้งใจ และนำไปปฏิบัติ

ประโยชน์ คือ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้มากขึ้น ฟังซ้ำทำให้เข้าใจดียิ่งขึ้น ลดความสงสัยต่าง ๆ มีความเห็นถูกต้องขึ้น ฝึกอบรมให้มีใจสูงขึ้น ดีขึ้นกว่าเดิมที่เคยเป็นอยู่

มงคลหมวดที่ 8

ขณฺ ติ จ โสว จสุ สตา สมณานญจ ทสฺสนํ

กาเลน ธมฺมสุสากจฺจนา เอตมฺมํ คลฺมตุตมํ

มงคลที่ 27 ขนฺ ติ จ อตฺทน

คือ มีความอดทน หรือมีความบึกบึน มีขันติธรรม ความอดทนต่อสิ่งต่าง ๆ คือ

1. อดทนต่อความลำบาก เช่น เดินตากแดดร้อน ตรากรตราทำงานจนเหงื่อไหล ฝนตก ทำให้น้ำท่วมบ้าน

2. อดทนต่อทุกขเวทนาต่าง ๆ เช่น ความเจ็บป่วย ไม่สบาย เป็นไข้ เป็นแผล

3. อดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อถูกผู้อื่นกล่าวหาว่า พุดจาไม่ดีด้วย

4. อดทนต่ออำนาจกิเลส เช่น ความอยากมีอยากเป็นต่าง ๆ เช่น อยากร่ำรวยมาก อยากเป็นมหาเศรษฐี

ความอดทนจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต อดทนต่ออุปสรรค อดทนต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ก็จะทำให้เกิดความสำเร็จในการทำงานและการดำรงชีวิต

ผู้ที่มีความอดทนต้องมีธรรม ได้แก่ หิริ ละอายที่จะทำบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง และมี โอตตปปะ คือ ความกลัวเกรงที่จะทำบาป คือสิ่งที่ไม่ดี ทั้งในที่ลับ คือ แม้ไม่มีใครเห็นก็ไม่ทำชั่ว เพราะกลัวที่จะเดือดร้อนเพราะผลแห่งการทำชั่ว หรือบางครั้งกลัวจากสิ่งภายนอก เช่น กลัวตำรวจ จับถ้าขับรถฝ่าไฟแดง เป็นต้น ความอดทนที่จะไม่ทำชั่ว เป็นสิ่งดีที่ควรปฏิบัติ

ผู้ที่มีความอดทนจะทำให้ทำงานต่าง ๆ ได้สำเร็จ ไม่มีปากเสียงทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น ทำให้ อยู่เย็นเป็นสุข ทำให้ทุกคนเกิดขึ้นได้ มีคนรักใคร่นับถือ เป็นคุณสมบัติอันสำคัญของนักปราชญ์ เป็นแนวทางไปสู่มรรคผลนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงใช้ความอดทนในการแสวงหาอริยสัจ 4 จน สำเร็จได้ตรัสรู้เป็นพระศาสดาเอกของโลก

ในฐานะเป็นครู จะต้องมีความอดทนเป็นพิเศษ เพื่อช่วยเด็กให้มีความอดทนในการดำเนิน ชีวิตต่อไปในภายภาคหน้า

มงคลที่ 28 โสว จสุ สตา วา่งาย

เป็นผู้ว่าง่าย หมายถึง ไม่ต่อต้าน ไม่ยาก สะดวกที่จะยอมรับ ไม่ดื้อกับพระธรรมคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า

ลักษณะของผู้ว่าง่าย มีความสุภาพอ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่ขัดแย้งโดยไม่มีเหตุผล ไม่ดื้อ เคารพคำสั่งสอนและผู้สอน ไม่นิ่งเฉยเมื่อถูกเตือนให้แก้ไข รับฟังด้วยดีไม่จับผิดผู้กล่าวตักเตือน มีความอดทนต่อการถูกสั่งสอน ไม่โกรธผู้ที่จะทำได้ต้องไม่ถือดีในชาติตระกูล ฐานะของตนว่าสูง กว่าผู้อื่น (ลดมานะ)

ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าตนเองมียศศักดิ์ วรรณะ สูงกว่าผู้อื่น (ละอุปาทาน)

เป็นคนเห็นถูกตามหลักธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เชื่อว่าบาปบุญมีจริง นรก สวรรค์ มีจริง ผลกรรมมีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แสดงว่ามีสัมมาทิฐิ จะนำไปสู่ความเจริญ เมื่อมีผู้แนะนำสั่งสอน เช่น พระสงฆ์ บิณฑบาต ผู้อาวุโส ครูอาจารย์ให้คำแนะนำ ผู้ว่าง่ายยอมรับฟัง คำสอน โดยนำมาพิจารณาและปฏิบัติ สิ่งที่ทำให้เกิดผลดีต่อตนเอง

มงคลที่ 29 สมณานนฺจ ทสฺสนิ เห็นสมณะ

การได้เห็นสมณะ คำว่า สมณ หมายถึง ผู้มีความสงบแล้วจากกิเลส การได้บุคคลที่มีความสํารวมกาย สํารวมวาจา ไม่พูดดั่ง ไม่พูดหยาบ สํารวมใจ คือผู้มีใจสงบ ปราศจากกิเลส มีจิตเป็นสมาธิ

มงคลที่ 30 กาเลน ธมฺมสุสาธุจฺจา การสนทนาการตามกาล

สนทนา คือ การพูดคุย การซักถามตอบคำถาม การปรึกษาหารือธรรม

กาล เวลาที่เหมาะสมต่าง ๆ เช่น วันพระ วันสำคัญทางศาสนา วันที่มีโอกาสไปวัด ไปฟังธรรม ไปกฐิน ทอดผ้าป่า ฯลฯ

มงคลข้อนี้สืบเนื่องจากการได้พบเห็นสมณะ จากนั้นย่อมมีโอกาสสนทนาธรรม ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยทั่วไปคนเรามักต้องการไปทำงานตามหน้าที่ อาจมีเวลาน้อยที่หาโอกาสไปวัด ไปฟังธรรม แต่ควรใช้โอกาสนั้นทุกขณะให้เป็นประโยชน์ เมื่อได้ไปพบและสนทนาธรรม ฟังธรรมจากสมณะเพราะจะได้มีความรู้เพิ่มคุณค่าตนเองจากการสนทนาธรรมจากท่านผู้รู้ ซึ่งจะเป็นผู้ให้คำแนะนำแก่เรา ด้วยคำพูดที่ไพเราะ และจิตใจให้อภัยแก่ผู้ซักถาม ผู้มาฟังธรรมควรสุภาพ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ท่าน

เพื่อเป็นมงคลแก่ชีวิต ในโอกาสอันสมควร เราควรได้ฟังธรรม ไปวัดเพื่อกราบไหว้พระสงฆ์ ได้ใช้หลักในการปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของท่าน ได้สำรวจตนเอง แก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง แก้ไขข้อสงสัย ทำให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดขึ้นเพราะ

- ได้ยินสิ่งที่ยังไม่เคยรู้มาก่อน
- เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นกว่าเดิมถ้าได้ฟังสิ่งที่รู้มาแล้ว
- ทำให้ความสงสัยต่าง ๆ ชัดแจ้งลดความสงสัยลง
- มีปฏิภาณไหวพริบ มีสติปัญญาฉลาดขึ้นกว่าเดิม จิตใจเป็นกุศลและผ่องใส ไกลจากการทำชั่ว ได้ชื่อว่าช่วยรักษาประเพณีของพระอริยเจ้า ดำเนินทางตามรอยของพระพุทธองค์ หรือ

ตามรอยของนักปราชญ์ นับเป็นการปฏิบัติตามหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ ละเว้นจากการทำชั่ว ทำแต่ความดี ทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว เป็นสิ่งดีงามที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ปฏิบัติเอง

มงคลหมวดที่ 9

ตไป ๑ พรหม จริยณ ๑ อริยสังขยาน

ทสสนิ นิพพานิ สจฺจิ กิริยา ๑ เอตมมํ คลฺมตุตฺตมํ

มงคลที่ 31 ตไป ๑ การบำเพ็ญตบะ

ตบะ หมายถึง การช่มกิเลส การบำเพ็ญเพื่อลดกิเลส การเผากิเลส หรือทำให้กิเลสลดลง หรือหมดไป เป็นการกำจัดกิเลสซึ่งทำให้เกิดความสกปรก เสร้าหมองในจิตใจ เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ใจของเรามีธรรมชาติใสสว่าง แต่เมื่อถูกกิเลสเข้ามาทำให้หมองมัว มีดมืด การทำให้กิเลสหมดไป จึงต้องใช้พลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่เหนือกิเลสคือสติ และปัญญามาต่อสู้เท่านั้น ด้วยการเผากิเลส เมื่อมันถูกเผาเรื่อย ๆ ก็จะลดและหมดไปในที่สุด

การเผาหรือไลกิเลสมีวิธีการดังนี้

- สำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ตกอยู่ในความชั่วต่างๆ (อกุศลกรรม)

- รักษาพรหมจรรย์ เว้นจากการประพฤตินิดในกาม

- มีปัญญารัฐธรรมนูญ คือ การมีธรรมที่จะใช้เป็นหลักในการพันทุกข์ เข้าใจอริยสัง 4 เพื่อเข้า ถึงการดับทุกข์โดยนำไปปฏิบัติจริง

ผู้ที่บำเพ็ญตบะพึงมีคุณสมบัติดังนี้ (ถ้าเป็นพระปฏิบัติถูกต้องควัตร คือบิณฑบาตและฉัน หนเดียว เป็นวัตร ใช้ผ้าบังสุกุล)

- มีการเจริญสมาธิภาวนา เจริญกัมมัฏฐาน และวิปัสสนาภาวนา

- ทางกาย ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในกาม ไม่ดื่มน้ำเมา และ ไม่เสพสิ่งเสพติด เช่น ยาบ้า เฮโรอีน

- ทางวาจา ไม่พูดปด พูดเพื่อเจ้า ฯลฯ

- ทางใจ ไม่โกรธ ไม่อาฆาตพยาบาทของเวร

- รักษาอุโบสถศีลในวันพระ เดือนละ 4 ครั้ง

ผลที่ได้รับ คือ

- เพิ่มคุณธรรมในตนเอง

- ละทิ้งนิสัยที่ไม่ดี เช่น เอาแต่ใจตัวเอง ไม่เห็นแก่ตัว
- ทำมงคลให้เกิดขึ้น
- เข้าสู่มรรคผลนิพพานได้เร็ว

มงคลที่ 32 พรหม จริยณ จ ประพฤติพรหมจรรย์

คือ การประพฤติพรหมจรรย์ หรือการประพฤติอย่างพรหม ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ คือ

เมตตา ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข

กรุณา การช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

มุทิตา มีใจยินดีกับผู้อื่น

อุเบกขา การวางเฉย

แม้เป็นมนุษย์บุคคลธรรมดา ก็สามารถปฏิบัติพรหมวิหาร 4 ได้

พรหมจรรย์ คือ การศึกษาปริมัตถ์ การศึกษาพระเวท การถือพรหม การบวชที่เว้นเมถุน

ลักษณะของการประพฤติพรหมจรรย์ ประกอบด้วยคุณธรรมหลายประการ คือ

ทาน คือ การให้ การบริจาคสิ่งของเพื่อขจัดความตระหนี่ของตัวเอง

เบญจศีล คือ การรักษากาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ

อุโบสถศีล คือ การรักษาศีล 8 ฝึกการอดทน

เวทย์วัจจมัย คือ การชวนช่วยเหลือผู้อื่น

อัปมัญญา คือ มีความเมตตา กรุณา มุทิตา

วิริย คือ เพียรพยายามที่จะละความชั่ว

สิกขา คือ ปฏิบัติและศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา

เมถุนวิริติ คือ งดจากการเสพกาม เพราะกามเหมือนสุนัขแทะกระดูกเป็นนเลือด ยิ่งแทะยิ่งเหนื่อย กามเหมือนความฝัน พอตื่นก็หาย กามเหมือนเขียงสับเนื้อ เข้าไปยุ่งเท่ากับเอาชีวิตไปเสี่ยง

การประพฤติพรหมจรรย์ทำให้มีความอิสระ ปลอดโปร่ง คือ สมาธิ ปัญญา ก้าวหน้า ทำให้มีโอกาสทำความดีมากขึ้น เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิต เป็นแนวทางไปสู่การบรรลุมรรคผลและนิพพานได้ง่าย

มงคลที่ 33 อริยสังขาน ทสฺสนํ การเห็นอริยสัง

อริยสัง คือ ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยบุคคลอริยสัง 4 ได้แก่

1. ทุกข์ คือคำไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ต้องกำหนดรู้
2. สมุทัย สาเหตุให้เกิดทุกข์ ต้องรักษาหรือเลิก
3. นิโรธ การดับของทุกข์ ผลจากปฏิบัติตามมรรค
4. มรรค ทางปฏิบัติให้ถึงการดับทุกข์ มีดังนี้
 1. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
 2. สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบ
 3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
 4. สัมมากัมมันตะ ทำงานชอบ
 5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
 6. สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ
 7. สัมมาสติ ความระลึกชอบ
 8. สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ

ผู้ที่ศึกษาหลักอริยสังแล้วนำไปปฏิบัติย่อมจะเกิดผลรู้แจ้งเห็นจริง ถ้าเดินทางถูกต้องตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ และจะเกิดมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ

มงคลที่ 34 นิพพานํ สจฺฉิ กิริยา จ

คือการทำนิพพานให้แจ้ง พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระอาจารย์มหาวีว ญาณสัมปັນโน, 2542 : 100) อธิบายว่า

“หลวงตาได้ก้าวเดินตามนี้แล้วพิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งหมดนี้ จนรอบคอบ ขอบชิดหาที่ดำเนินไม่ได้แล้ว จิตปล่อยวางจาก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และอนัตตา นี้แล้ว ตัดฝั่งถึงความบริสุทธิ์วิมุตติเต็มหัวใจ จะว่าอันนี้เป็น นิพพาน จะว่าก็ได้ไม่ว่าก็ได้ ถึงขั้นนี้แล้วหมดปัญหาพ้นจากบันไดมาที่บ้านแล้ว”

นิพพาน หมายถึง ลักษณะของการดับกิเลสที่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่เป็นกิเลสนิพพาน เรียกว่า มีอุปาทิเสสนิพพาน

อีกลักษณะเป็นการดับกิเลสที่ไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ เรียกว่า ชันธปรินิพพาน

พุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติธรรมตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงให้แนวทางไว้ตามมรรค 8 อย่างถูกต้อง ก็จะไปสู่การหมดกิเลส ตัณหา ไปสู่ความหลุดพ้นหรือการก้าวข้ามจากทุกข์ทั้งปวง ถือว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง บุคคลนั้นจะมีจิตใจแจ่มใสเบิกบาน ไม่เศร้าโศก ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม เพราะมีจิตที่ปราศจากกิเลสหรืออูฐี มีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เรียกว่า นิพพาน

มงคลหมวดที่ 10

มุสฺสึ รุสฺสึ โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ขสฺสึ น กมฺปติ
อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมํ คลมฺตตมํ

มงคลที่ 35 มุสฺสึ รุสฺสึ โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ขสฺสึ น กมฺปติ

หมายถึง มีจิตที่ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม

คำว่า โลกธรรม หมายถึง สภาพความเป็นไปตามปกติของสิ่งต่าง ๆ

ลักษณะของโลกธรรม เช่น ความทุกข์ยากทั้งหลาย กิเลส ตัณหา ราคะ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป

ลาม - เสื่อมลาม

ยศ - เสื่อมยศ

สรรเสริญ - นินทา

สุข - ทุกข์

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเข้ามากระทบทางกาย ได้แก่ หู ตา ปาก จมูก ยังเข้ามาทางใจด้วย ถ้าโลกธรรมเข้ามาปะทะกับเรา ถ้าเราได้ฝึกปฏิบัติจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งที่เข้ามากระทบทางต่าง ๆ ผู้ที่ได้เคยฝึกจิตใจให้มั่นคงย่อมจะไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งที่เข้ามากระทบทางกาย และใจ ไม่ปฏิบัติสิ่งที่ไม่ดีเป็นอกุศลต่าง ๆ ซึ่งจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมด้วย

ข้อปฏิบัติไม่ให้หวั่นไหวในโลกธรรม ให้หมั่นเจริญสมาธิ ฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ใช้หลักตถตา ว่ามันจะต้องเป็นอย่างนั้น เพราะทุกอย่างไม่เที่ยงเป็นอนัตตา คือเปลี่ยนแปลงไปเสมอ

การปฏิบัติตนอยู่เหนือโลกธรรม มีผลให้เป็นคนมีสติสัมปชัญญะ จิตใจไม่โศกเศร้า ทำใจให้ปกติได้ ทำให้จิตใจผ่องใสเบิกบาน

มงคลที่ 36 อโสกํ

มีจิตไม่เศร้าหมอง ความโศกเศร้าเกิดขึ้นเพราะไม่สมหวังในความรัก ไม่สมหวังในสิ่งที่ต้องการหรือชอบ

ผู้ที่จะสามารถทำใจไม่ให้หวั่นไหวโศกเศร้าเมื่อเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ต้องมีหลักธรรมประจำใจ พิจารณาได้ว่า คนรัก ทรัพย์สมบัติ จะต้องมีการพลัดพรากจากกัน ไม่จากเป็นก็จากตาย ของอาจสูญหายเสื่อมสลายไป เป็นของธรรมดาที่ต้องเกิดขึ้น ไม่ช้าก็เร็ว เมื่อประสบกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะป็นทางที่พอใจหรือไม่พอใจ ก็ต้องทำใจให้ยอมรับว่าสิ่งที่เกิดก็ต้องเกิดจะห้ามไม่ได้ เราจึงยอมรับและรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น เพื่อทำใจให้สงบ ปราศจากความโศกเศร้าเพราะแม้จะโศกเศร้าก็ไม่สามารถทำให้สิ่งต่าง ๆ กลับมาเป็นแบบเดิมได้ จึงยอมรับและทำใจให้สงบ เป็นสุขได้ ในพิจารณาเป็นนิจว่าทุกอย่างเป็นอนัตตา คืออยู่ในความไม่เที่ยงทุกคน ทุกสิ่ง

มงคลที่ 37 วิรชํ คือจิตที่ปราศจากธุลี (กิเลส)

กิเลส คือ สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ

1. ราคะ คือ ความอยากได้ ความยินดี ในอารมณ์และสิ่งต่าง ๆ ราคะจะมีโทษไม่มากนักหรือโทษน้อย แต่คล้ายช้า คือค้างอยู่ในอารมณ์นาน ๆ

อภิขณา วิสมโลกะ คือ ความโลภอย่างมากที่แสดงให้เห็น

อภิขณา มุ่งมั่นในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น

ปาปิฉา ความต้องการ ความอยาก

มหิจฉา ความเห็นแก่ได้

กามฉันทะ พพอใจในกาม

กามราคะ ยินดีในกาม

รูปราคะ ยินดีในรูปที่ประณีต สวยงาม

อรุปราค ความยินดี พพอใจ ติดใจในอารมณ์แห่งรูปผาณ

2. โทสะ คือ ความโกรธ มีโทษมาก แต่คล้ายเร็ว ประกอบด้วย

โทสะ - ความโกรธ ไม่พอใจ

พยาบาท - การผูกโกรธ มีใจอาฆาต

โกรธะ - ความเดือด ร้อนใจ

ปฏิมิชะ - ความขัดข้อง

3. โมหะ คือ ความหลง เป็นสิ่งที่มีโทษมากและคลายช้าด้วย ได้แก่

- มิจฉาทิฐิ - ความหลงผิด
- ลักกายทิฐิ - การยึดถือหรือเห็นว่ามิตัวตน
- วิจิกิจฉา - ความสงสัย
- สีลัพพตปรามาส คือ การถือหมั่นในศีล ข้อปฏิบัติแบบงมงาย
- มานะ - ความถือตัว
- อุทธัจจะ - ความฟุ้งซ่าน
- อวิชชา - ความไม่รู้จริง

ถ้าจิตปราศจากกิเลสที่กล่าวข้างต้น ก็จะไม่รั้ง โลก โกรธ หลงเป็นจิตใจที่ใส สะอาด สงบ มีชีวิตอยู่อย่างสงบ ไม่ต้องดิ้นรนก่อนทุกขให้ตนเอง

มงคลที่ 38 เขมัม มิจิตเกษม

คำว่า เกשמ หมายถึง ความปลอดภัย ความสุขสบาย มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไม่มีมลทิน เป็นสภาพจิตที่หมดกิเลสทั้งปวง

ผู้มีจิตเกษมจะต้องละ ลด เลิก สิ่งที่เป็นเครื่องผูกพัน 4 อย่าง คือ กามโยคะ ภวโยคะ ทิฏฐิโยคะ อวิชชาโยคะ เพื่อให้พ้นจากกิเลส

1. กามโยคะ คือ ความยินดีในกามคุณทั้ง 5 อย่าง คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย
2. ภวโยคะ คือ ความยินดีในกาม ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของมนุษย์และสัตว์
3. ทิฏฐิโยคะ มีความยินดีในความเห็นผิดอยู่ในจิตใจของมนุษย์และสัตว์
4. อวิชชาโยคะ คือ ความยินดีในอวิชชา ความไม่รู้ โมหะ ความหลงอยู่ในจิตใจของมนุษย์และสัตว์

บุคคลที่เป็นครุณั้นนอกจากจะยึดถือธรรมเป็นพื้นฐานของชีวิตเพื่อความเจริญส่วนตนแล้วยังต้องสนใจประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วย ซึ่งต้องอาศัยหลักธรรมต่าง ๆ อันจะก่อให้เกิดความสุขความสงบในสังคมที่ครุอาศัยอยู่

หลักธรรมเพื่อความเจริญของส่วนรวมที่ครุต้องศึกษาทำความเข้าใจและนำไปปฏิบัติจริง ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 นาถกรณธรรม 10 สาราณียธรรม 6 และหิริโอตตปโป

ธรรมเหล่านี้จะเป็นแนวทางให้ผู้ปฏิบัติทั้งหลาย รวมทั้งครูที่มีคุณลักษณะเป็นปูชนียบุคคล มีคุณสมบัติที่จะช่วยให้สังคมส่วนรวมมีความสุข ความเจริญ เพราะสมาชิกในสังคมเป็นคนดี ช่วยพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้นได้ จึงเป็นคุณค่าที่ควรรักษาไว้ให้มันคงสืบไป

พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมของพรหม เป็นธรรมประจำใจอันประเสริฐ สำหรับผู้ที่ต้องการมีธรรมประจำใจทุกคน เพื่อจะเป็นผู้มีความดีอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะผู้ที่จะเป็นที่พึ่งของผู้อื่น ผู้ที่เป็นผู้นำ ผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นธรรมประจำใจของผู้ใหญ่

พรหมวิหาร 4 ได้แก่

1. เมตตา คือ ความคิดปรารถนาที่ดี ต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข มีความเจริญได้รับแต่สิ่งที่ดี การมีความรักผู้อื่น อยากช่วยเหลือเกื้อกูลให้พ้นจากทุกข์ อยากช่วยจัดปัญหาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ และมีความสุข เช่น อยากให้ขอทานไม่ออดข้าว อยากให้เพื่อนพ้นทุกข์

2. กรุณา คือ ความสงสารและช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ลงมือปฏิบัติ ช่วยเหลือในสิ่งที่ทำได้ เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ให้หมดไป เช่น เห็นปลาที่อยู่ในบ่อที่น้ำกำลังจะแห้ง ก็ช่วยช้อนปลาไปปล่อยในแม่น้ำ หรือบ่อที่มีน้ำไม่แห้ง ปลาก็ไม่ตาย พ้นทุกข์ การให้อาหารแก่ผู้อดอยาก และการบริจาคเงินช่วยชาติเพื่อให้หนี้สินของประเทศลดลง

3. มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หรือมีความสุข มีใจเบิกบานแจ่มชื่นไปด้วยพลอยยินดีชื่นชมด้วยเมื่อเขาประสบความสำเร็จ ก้าวหน้าและความสำเร็จ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือสนับสนุน ไม่กีดกันริษยา เมื่อผู้อื่นมีความสามารถ เช่น เห็นรุ่นพี่ได้รับปริญญา ก็พลอยยินดีด้วยที่เขาสำเร็จการศึกษา

4. อุเบกขา คือความวางเฉย วางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปด้วย ความชอบ ความชัง ความกลัวหรือเกลียด ทำให้มันคงเหมือนตราขึง ไม่นิยมยินร้าย พิจารณาเห็นว่าบุคคลแต่ละคนได้รับผลดีผลชั่ว สมควรแก่เหตุที่เขาทำมา ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว วางใจเฉย ไม่เข้าข้าง ถ้าเพียงชอบฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถ้าคนที่รักทำอะไรถูกหมด หรือคนที่ไม่ชอบก็ว่าไม่ถูกเลย ไม่จู้จี้สาระเน ไม่ก้าวร้าว แทรกแซง คือ ต้องมีสติปัญญาประกอบด้วย

ผู้ที่เป็นครูควรปฏิบัติธรรมข้อนี้เพราะครูเป็นที่พึ่งของศิษย์ ผู้ป่วยหรือเด็กถ้ามีพรหมวิหาร 4 ก็ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ ควรแก่การเคารพนับถือ แม้เด็กถ้ามีพรหมวิหาร 4 ก็ถือว่าเป็นผู้ใหญ่

สังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ 4 คือ ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจผู้อื่น หรือธรรมเพื่อให้ตนเป็นที่รัก เป็นที่ชอบของคนทั่วไป เป็นธรรมที่ช่วยให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

พระไตรปิฎก กล่าวว่า สังคหวัตถุ เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกัน ประสานโลก คือ สังคมแห่งมนุษยไว้ประดุจสลักเพลาดุมรถที่แล่นไปอยู่ไว้ได้ สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย

1. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยด้วยทุนการแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่น ที่ควรให้ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา รวมไปถึงการให้อภัยแก่ผู้อื่น ทำให้สังคมอยู่กันอย่างมีความสุข เพราะการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

2. ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารัก ปราศรัยด้วยถ้อยคำสุภาพอ่อนหวาน ไพเราะ เป็นที่รัก พูดด้วยคำที่น่าฟัง ชี้แจงในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้กำลังใจ ทำให้เกิดความพอใจแก่ผู้ได้ยินได้ฟัง ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. อัถถจริยา คือการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้อื่น เป็นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ด้วยกำลังความคิด กำลังกาย และกำลังทรัพย์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ทุกโอกาสที่จะทำได้ เช่น ส่งเสริมจริยธรรม ส่งเสริมให้ผู้อื่นได้รับในสิ่งที่ดี การช่วยเหลือผู้อื่นจะทำให้หมู่คณะและสังคมและประเทศชาติมีความก้าวหน้า ได้รับความสำเร็จในสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างดี

4. สมานัตตา คือ การปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ทำตัวให้เข้ากันได้ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่เอาเปรียบ ร่วมเผชิญและแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ถือเราถือเขารู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น เช่น ในยามที่เพื่อนตกทุกข์ได้ยากก็ไม่ทอดทิ้ง ยังช่วยเหลือ ย่อมเกิดความสุขและความสามัคคีในหมู่คณะ

กล่าวได้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนทำให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นธรรมเพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขและจำเป็นในการดำรงชีวิตที่มีความเป็นมิตร เห็นอกเห็นใจกัน ธรรมข้อนี้จะต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันทั้งสี่ข้อเพื่อให้ได้ผลที่สมบูรณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน ถ้าปฏิบัติได้ก็ถือว่ามีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

สารานียธรรม

สารานียธรรม คือ ธรรมที่ช่วยให้คนมีความระลึกถึงกัน มีอยู่ 6 ประการ เป็นธรรมที่ช่วยให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีความห่วงใยรักใคร่กัน ได้แก่

1. **เมตตาทายกรรม** คือ การปฏิบัติด้วยความปรารถนาดี ด้วยความรักและเมตตา
2. **เมตตาวจีกรรม** คือ การพูด การใช้วาจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ด้วยความรักเมตตา เพื่อถนอมน้ำใจกัน กระทำสิ่งที่ดีต่อกันด้วยวาจาที่สมควร
3. **เมตตา मनกรรม** คือ การมีความคิดต่อผู้อื่นด้วยความหวังดีต่อกัน มีจิตใจที่เมตตา มีความรัก ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข
4. **สาธารณโภคี** คือ การแบ่งสิ่งของต่าง ๆ ที่หามาได้ร่วมกันแบ่งกันใช้
5. **สีลลามัญญตา** คือ การปฏิบัติตนเอาอย่างผู้ที่ประพฤติดี
6. **ทัญญูสามัญญตา** คือ การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา สามารถยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ถือว่าความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่แต่ฝ่ายเดียว

สารานียธรรม 6 ประการนี้ ทำให้คนมีความเกี่ยวข้องระลึกถึงคนที่เกื้อกูลเอื้ออาทรและช่วยเหลือกัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจกัน คุณสมบัตินี้จะอยู่ในตัวครู ซึ่งประกอบด้วย การคิด การพูด การกระทำต่อผู้อื่น ความเมตตา รักใคร่ โดยประพฤติคุณธรรมนี้ต่อศิษย์ นอกจากครูกับศิษย์ ทางยึดเหนี่ยวจิตใจระหว่างบุคคลทั่วไปก็จำเป็น อันประกอบด้วย การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รวมทั้งการประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดี

นาถกรณธรรม

นาถกรณธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่พึ่ง คือ ธรรมที่ดีของหมู่ชน ธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน สังคม ธรรมะที่ทำให้บุคคลสามารถพึ่งตนเองได้ บางทีเรียกว่า พหุการธรรม เป็นธรรมอันมีอุปการะ ประกอบด้วยคุณธรรม 10 ประการ คือ

1. **ศีล** การรักษากาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนปกติ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้มัวนัยในตนเอง ระเบียบและวินัย ถ้าคนในสังคมมีศีล สังคมนั้นย่อมอยู่เย็นเป็นสุข
2. **พหุสัจจะ** การเป็นผู้คงแก่เรียน คือ ผู้ที่ฟังมาก ศึกษามาก ความรู้กว้างขวาง มีความรู้รอบตัวดี มีความรอบรู้ในสิ่งทั้งปวงอย่างดี สามารถนำความรู้ที่เป็นประโยชน์มาใช้ ประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตให้เหมาะสม

3. **กัลยาณมิตรตตา** คือ การเป็นมิตรที่ดีต่อทุกคน และรู้จักคบคนดี คบคนที่เหมาะสม เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอ เท่าที่จะทำได้

4. **โสวัจฉสตา** เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อรั้น เป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นของผู้รู้ มีเหตุผล เป็นคนพูดง่าย ไม่เอาแต่ใจตัวเอง

5. **กิงกรณิเยสุ ทักขตา** ความขยันช่วยเหลือในกิจการ คือ การชวนช่วยช่วยกิจการของหมู่คณะและสังคม ช่วยเหลืองาน มีน้ำใจ เสียสละเพื่อส่วนรวม

6. **ธรรมกามาตา** ผู้ใคร่ในธรรม ยินดีในธรรม คือ การเป็นคนดีมีศีลธรรมประจำใจ เป็นผู้ใคร่ธรรม ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม เป็นผู้สนใจศึกษาหาความรู้ทางด้านพระธรรมอยู่เสมอ

7. **วริยารัมภะ** คือ ผู้ที่มีความเพียรขยันในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และตรงเวลา ไม่ปล่อยเวลาว่างให้ผ่านไปโดยเสียประโยชน์ การประกอบความเพียร ได้แก่ การละชั่ว ประพฤติดีด้วยความมานะบากบั่น

8. **สันตฎฐี** การมีความพอใจในสิ่งที่มีในขณะนั้น เช่น ยินดีด้วยปัจจัยสี่ที่มีอยู่ มีอย่างใดก็ใช้อย่างนั้น ไม่ละโมภ ไม่เห็นแก่ได้ และขณะเดียวกันก็มีความพยายามและความตั้งใจที่จะศึกษา และกระทำการที่ไม่ดีให้ดีขึ้นและเกิดประโยชน์มากกว่าเดิม คือสำหรับกุศลกรรมหรือความดีนั้นจะนำไปตลอดไม่หยุด

9. **สติ** คือ การระลึกได้ ว่ากำลังทำอะไรอยู่ ผู้ที่มีสติมั่นคงจะเผชิญกับปัญหาหรืออุปสรรคได้โดยไม่ตื่นตกใจ มีสติสัมปชัญญะ กำกับเหมือนเรือมีหางเสือย่อมแล่นไปถูกทาง ไม่มี ความประมาทเลินเล่อ

10. **ปัญญา** ความรอบรู้ คือ การมีความสามารถที่จะคิดใคร่ครวญ รู้จักคิดวิเคราะห์ วิจัยอย่างมีเหตุผล ถูกต้อง โดยปราศจากอารมณ์หรือความตื่นตกใจอันจะทำให้ไม่สามารถคิด และตัดสินใจอะไรได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น รู้ความเป็นจริงของสังขาร คือ รู้ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เพื่อบรรเทาความยึดมั่น ถือมั่น นตฺถิ ปัญญา สมา อภา ปญญาเปรียบเสมือน แสงสว่าง หรือแสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี

นาถกรณธรรม เป็นธรรมที่ช่วยให้สังคมมีความเจริญ สุข เมื่อทุกคนนำธรรมข้อนี้มาปฏิบัติ สำหรับครู ธรรมหัวข้อนี้ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะครูเป็นหลักสำคัญ เป็นผู้นำของสังคม เป็นตัวอย่างในทางปฏิบัติ ครูจึงต้องมีคุณธรรมนี้โดยปฏิบัติเอง เช่นเดียวกับบุคคล

ต่าง ๆ ในสังคม และขณะเดียวกันก็เป็นผู้นำหลักการมาปฏิบัติและสอนศิษย์ให้เป็นผู้มีคุณธรรม
ข้อนี้ไปด้วย

หิริโอตตัปปะ เป็นคุณธรรมที่ครูต้องยึดถือปฏิบัติได้มีกล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว

คุณธรรมทั้งหมดที่กล่าวแล้วจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติตามมีความสำเร็จในการทำงาน ทำให้มี
ความสุข ผลจากการมีคนดีในสังคมก็จะทำให้สังคมส่วนรวมมีความเจริญก้าวหน้าและมีความ
สงบสุข

คุณธรรมที่กล่าวมาเป็นเพียงบางส่วนที่จะใช้เป็นแนวทางให้เลือกปฏิบัติตามความเหมาะสม
เพื่อให้เป็นบุคคลที่ดี และเป็นครูที่ดีมีคุณภาพของสังคม

วัตถุประสงค์ที่สำคัญก็เพื่อให้ครูมีความรู้ทางด้านคุณธรรมในทางพุทธศาสนา เพื่อให้ครู
และผู้อ่านได้พิจารณาและเตือนใจในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อสังคมและครอบครัว
ตลอดจนเป็นประโยชน์แก่ตนเอง โดยพิจารณาเลือกหลักธรรมที่สามารถแก้ไขข้อบกพร่อง
ของตัวเองในแต่ละอย่างให้ดีขึ้นไปตามลำดับ บุคคลผู้นั้นหรือครูก็จะเป็นผู้ก่อปรด้วยคุณธรรมที่
เหมาะสม สามารถอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดี ครูเองก็ปฏิบัติได้มีคุณธรรมสมควรเป็นตัวอย่าง
แก่ศิษย์และเป็นปูชนียบุคคล

4.2 การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณครู

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2535 : 15 – 25) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมไว้ดังนี้

จริย แปลว่า ความประพฤติ ธรรม แปลว่า หลัก

จริยธรรม จึงแปลว่า หลักความประพฤติ

ความประพฤติ ในภาษาบาลี แปลว่า ความเป็นไปของชีวิต ซึ่งในปัจจุบันจะได้ความรู้สึก
คับแค้นลงมา เป็นการแสดงออก การปฏิบัติตัวในสังคม ในการดำเนินชีวิตประจำวันให้สัมพันธ์
กับผู้อื่น

จริย แปลว่า การเที่ยวไป หรือการดำเนินไป หรือการเดินทางนั่นเอง หมายถึงการเดินทาง
ชีวิต คือ ดำเนินชีวิต ...

จริยะ ในความหมายที่แท้ เป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและปฏิบัติถูกต้องต่อสังคมและ
สิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นดังที่กล่าวข้างต้น นี่คือนิยามจริยธรรม

การปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ หรือสังขารม นั้นคือ การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชีวิต ซึ่งจะเกี่ยวกับ

1. ชีวิตของมนุษย์เอง
2. สังคม
3. ธรรมชาติแวดล้อม
4. สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ หรือประดิษฐ์ขึ้น

ในที่นี่การปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังขารมหรือกฎของธรรมชาติ นั้น เราก็ต้องปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นให้ถูกต้อง คือปฏิบัติต่อชีวิตของตนเองอย่างถูกต้อง เป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องต่อสังคมและธรรมชาติแวดล้อม รวมถึงสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น นี้คือจริยธรรม

แต่ความหมายที่แท้จริงของจริยธรรม ก็ควรจะเป็นอย่างนี้ คือ จริยธรรมเป็นการปฏิบัติโดยสอดคล้องกับธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักกฎของธรรมชาติ เช่น ไตรลักษณ์ มันเป็นของมันอย่างนั้นโดยไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า หรือใคร ๆ จะเกิดขึ้นหรือไม่ กฎนั้นก็ยิ่งปรากฏอยู่ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ และไม่ใช่ว่าไม่ใช่นั่น เมื่อรู้จักก็สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของเรา ตอนนี้จะเกิดเป็นจริยธรรมขึ้น เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง คือ

ประการแรก เมื่อได้คิดว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่ยั่งยืน เกิดแล้วยอมดับไป เช่น ชีวิตมนุษย์เราไม่เที่ยง ไม่แน่นอน จะแตกสลายเมื่อใดก็ได้

ความรู้เหล่านี้ ควรนำมาปฏิบัติดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท สิ่งใดควรที่ต้องเร่งทำ เพราะไม่รู้ว่าชีวิตของเราจะเป็นอย่างไร ความเสื่อมอาจเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้ ต้องไม่ประมาทในเหตุแห่งความเสื่อม โดยระวังป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อม และไม่ประมาทในเหตุแห่งความเจริญ โดยเร่งสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญขึ้น เมื่อปฏิบัติอย่างนี้ ความรู้ในสังขารมก็ทำให้เกิดจริยธรรม คือความไม่ประมาท

ประการที่สอง หลักอนิจจังหรือความไม่เที่ยง ทำให้เราได้รู้ว่าการที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เราก็นำความรู้นี้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการปฏิบัติต่อสังคมและธรรมชาติแวดล้อม คือ ทำงานปฏิบัติหน้าที่ ทำทุกอย่างด้วยความรู้เหตุปัจจัย ทำตามปัจจัย เมื่อต้องการผลอย่างไรก็ต้องศึกษาว่าเหตุอะไร จะทำให้เกิดผลอย่างนั้นแล้วทำให้ปัจจัยนั้น ๆ ขึ้น

เหนือกว่านั้นอีกก็คือ เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นไปตามเหตุปัจจัย มีความแตกสลาย และเกิดขึ้นใหม่ ตามเหตุปัจจัย ไม่ขึ้นกับความปรารถนาของเรา เราจะเอาความปรารถนาที่เรียกว่า ตัณหา และความยึดมั่น ที่เรียกว่าอุปทาน ของเราไปใช้เป็นตัวสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านี้ย่อมไม่เกิด ประโยชน์ เพราะเราเอาความอยากและความยึดถือของเราไปบังคับสิ่งเหล่านั้นไม่ได้

ตัวสัมพันธ์ที่ถูกต้องของเรากับสิ่งเหล่านั้นคืออะไร

ตัวสัมพันธ์ระหว่างเรากับสิ่งแวดล้อมก็คือ การรู้ เข้าใจและทำตามเหตุปัจจัย พอเราเกิด ความรู้ขึ้น จิตใจของเราที่เคยยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งทั้งหลายจะต้องเป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ถอนออกมาได้ แยกจิตเป็นอิสระ จิตใจของเราก็เป็นอิสระออกมา มีความปลอดโปร่งโล่งเบา

ต่อจากนั้นก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยใช้ความรู้ในเหตุปัจจัยนั้นมากระทำ ก็เกิดความ พ้นทุกข์ขึ้น จิตใจเป็นอิสระ ไม่ทุกข์ เพราะความแปรปรวนไม่เที่ยงแท้ของสิ่งทั้งหลาย พร้อมทั้ง ปฏิบัติอย่างได้ผล คือทำผลสำเร็จให้เกิดขึ้นมาตามเหตุปัจจัยด้วย นี่คือการนำความรู้ในสังขาร มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเรียกว่า จริยธรรม

อีกกฎหนึ่งคือ ปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือ ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยและ ความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งไม่ได้อยู่ เสร็จสิ้นในตัวของมันเอง แต่ขึ้นอยู่หรืออิงอาศัยกับ สิ่งอื่น ๆ ความรู้นี้ทำให้เราพัฒนาวิธิตดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ขึ้นมาปฏิบัติต่อโลกและชีวิต

โยนิโสมนสิการ คือ วิธิตดโดยแยกแยะ เช่น เมื่อมองสิ่งต่าง ๆ ก็ให้มองด้วยวิधिพิจารณา แยกแยะ ดูว่าสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ได้จากองค์ประกอบอะไรมารวมกัน หรือมาประชุมกันบ้าง มองหา ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย สืบสาวให้ได้ว่ามันสัมพันธ์เชื่อมโยงตกทอด สืบเนื่องกันมาอย่างไร

เมื่อเรานำความรู้ในปฏิจจสมุปบาท มาใช้ในการคิดพิจารณาก็เกิดปฏิบัติการทางจริยธรรม ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ นี่เป็นจุดที่สังขารกับจริยธรรมเชื่อมโยงกัน

ในด้านจิตใจของมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเรารู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แล้วนำมาใช้ปฏิบัติ และพัฒนาการขึ้นมา ก็กลายเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต เรียกว่า เป็นการขยายขอบเขตของ จริยธรรมออกไป... ก็ต้องสอนวิชาปฏิบัติ อาจจะต้องขยายวิधिปฏิบัตินั้นออกไป อย่างที่เราเรียกว่า ให้มีเทคนิค หรือกลวิधिต่าง ๆ มากมาย รายละเอียดวิधिปฏิบัติ และเทคนิคหรือกลวิधिเหล่านั้น ก็มา จัดเป็นรายการปลีกย่อยของจริยธรรมนั่นเอง

ดังนั้น จริยธรรมนี้ในแง่หนึ่ง จึงหมายถึง วิधिปฏิบัติที่มนุษย์ได้พัฒนาขึ้นมาใช้ ในการที่จะ ทำให้เป็นไปตามกระบวนการของธรรมชาติ เพื่อให้เกิดผลขึ้นตามความต้องการของตน

เป็นอันว่าเรื่องจริยธรรมนี้ พระพุทธศาสนา มองในแง่ที่เป็นทางนี้คือวิธีการที่จะทำให้เกิดผลตามที่เรากำลังต้องการ วิธีการนั้นก็พัฒนาขึ้นจากความรู้ความเข้าใจในตัวสังขธรรม จึงต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเข้าใจในตัวสังขธรรม ถ้าไม่มีความรู้สังขธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว จริยธรรมก็ไม่จริงไม่แท้และจะไม่ได้ผลจริง เพราะเมื่อเราปฏิบัติ โดยไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังขธรรมแล้ว กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยก็จะไม่ดำเนินไปในทางที่จะให้เกิดผลที่เราต้องการได้ ก็คือ จุดของความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรมกับจริยธรรม (ผกา สัตยธรรม, 2544 : 20 – 23)

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลการปฏิบัติราชการของข้าราชการพลเรือนทั่วประเทศ ได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องดูแลข้าราชการทั้งหลาย ให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบแห่งระเบียบวินัย รู้จักหน้าที่ และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภารกิจและหน้าที่การงานที่ข้าราชการแต่ละคนจะต้องปฏิบัติ นั้น ได้มีการจัดตั้ง “ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรมข้าราชการพลเรือน” ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2540 เนื่องด้วยมีเหตุผลต่าง ๆ เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ต้องจัดตั้งขึ้น ดังนี้

1. ประเทศไทยได้ใช้วินัยมานานแล้ว ยิ่งใช้วินัยมากเท่าไร ข้าราชการก็ยิ่งทำผิดวินัยมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น ข้าราชการที่ประพฤติผิดวินัยมากที่สุด คือ ข้าราชการระดับ 3 และระดับ 5 ตามลำดับ
2. พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2535 มาตรา 91 ระบุให้ข้าราชการพลเรือนปฏิบัติตามกฎข้อบังคับที่ ก.พ. กำหนด คือมีจรรยาบรรณของข้าราชการ
3. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ระบุให้รัฐจัดทำมาตรฐานคุณธรรมจริยธรรมข้าราชการ ลูกจ้างของรัฐรวมทั้งนักการเมืองด้วย
4. แผนปฏิรูประบบราชการของรัฐ ที่คณะรัฐมนตรี ลงมติเมื่อ 11 พฤษภาคม 2542 ข้อ 5.5 ระบุให้มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริหารงานของภาครัฐ
5. สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ตั้งศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม เมื่อ 21 กันยายน 2542 ศูนย์นี้ตั้งโดยนัยรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 มีงานที่รับผิดชอบ ได้แก่ งานวิจัยและพัฒนา งานประสานการส่งเสริมจริยธรรม และงานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์จริยธรรม
6. ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมือง สังคมที่ดี พุทธศักราช 2542 เน้นเรื่องการบริหารการจัดการที่ดี (Good Governance) มีพื้นฐานบนหลักการ

ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความพร้อมที่จะถูกไต่เบื้อ

7. อนุกรรมการปรับปรุงวัฒนธรรมและค่านิยมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้จัดทำค่านิยมสร้างสรรค์ ที่สำนักงาน ก.พ. ได้แจ้งเรื่องนี้ให้กระทรวง ทบวง กรม ทือปฏิบัติตั้งแต่วันที่ 12 กรกฎาคม 2543 มี 5 ประการ ได้แก่

- ก. กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง
- ข. ซื่อสัตย์ และมีความรับผิดชอบ
- ค. โปร่งใส ตรวจสอบได้
- ง. ไม่เลือกปฏิบัติ
- จ. มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

8. สำนักงาน ก.พ. เปิดตัว “โครงการประเทศไทยใสสะอาด” เพื่อต่อต้านภัยคอร์รัปชั่นปรับปรุงประสิทธิภาพ และวิธีการทำงาน ส่งเสริมแผนสร้างราชการใสสะอาดและตรวจสอบความโปร่งใส ประเมินผลความโปร่งใส เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2543 (ปราชญา กล้าผจญ, 2544 : 185 – 186)

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต, 2538 : 25 – 27) ได้กล่าวถึง การพัฒนาจรรยาบรรณ พอสรุปได้ดังนี้

จรรยาบรรณ คือ จริยธรรมวิชาชีพนั่นเอง เมื่อคนอยู่ในวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่ง ก็มีข้อตกลงที่ควรประพฤติร่วมกันเฉพาะวิชาชีพนั้นเรียกว่า จรรยาบรรณ หรือจริยธรรมวิชาชีพนั้นต่างจากอาชีพธรรมดา คนที่มีอาชีพธรรมดานั้นมุ่งการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ยังไม่ใช่วิชาชีพ ยังไม่ใช่ Profession ...

.....ผู้ที่มีวิชาชีพนั้นจะต้องมีความรู้ขั้นสูงเป็นมืออาชีพ และเมื่อมีวิชาความรู้ขั้นสูงขึ้นแล้วยังไม่พอต้องเป็นคนประกอบอาชีพแล้ว ทำหน้าที่แล้ว และเป็นคนที่น่านับถือมีเกียรติมีศักดิ์ศรีมากกว่า

.....วิชาชีพจึงเป็นเรื่องการประกอบอาชีพอันมีฐานอยู่ที่วิชาความรู้ วิชาความรู้บวกกับอาชีพจึงเป็นวิชาชีพ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านยังไม่ทำให้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี สิ่งที่มีเกียรติมีศักดิ์ศรีก็คือ จรรยาบรรณ จรรยาบรรณบวกวิชาความรู้ความสามารถทำให้เกิดเกียรติและศักดิ์ศรีของวิชาชีพ ในส่วนของวิชาชีพนั้นจะมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 4 ประการ

ประการที่ 1 มีวิชาความรู้

ประการที่ 2 มีจรรยาบรรณ

ประการที่ 3 มีการคัดเลือก คัดสรรคนที่จะเข้ามาในวิชาชีพ และมีการฝึกอบรม เช่น การรับคนเข้ารับราชการ ก็มีการคัดเลือกคนเพื่อมาฝึกอบรมให้ทำงานเป็น

ประการที่ 4 มีสมาคมวิชาชีพคอยควบคุม กำกับดูแล สมาคมวิชาชีพคอยควบคุมและกำกับดูแลนั้นมีหลายประเภท เช่น สำนักงาน ก.พ. สำนักงาน ก.ค. แพทย์สภา สมาคมที่คอยควบคุมดูแลมักจะเป็นต้นกำเนิดของจรรยาวิชาชีพ คือ ประกาศให้มีจรรยาบรรณขึ้นมา เป็นข้อตกลงที่คนทำร่วมกัน ซึ่งสมาคมรองรับอาจจะมีหรือไม่มีสมาคมรองรับก็ได้ แต่ถ้ามีสมาคมก็อาจจะทำให้เกิดจรรยาวิชาชีพขึ้นมาได้ง่าย และถ้าหากจรรยาวิชาชีพเกิดขึ้นโดยข้อตกลงร่วมกันของคนในหมู่คณะ ยิ่งเป็นสิ่งที่ดี จรรยาวิชาชีพหรือจรรยาบรรณนั้น จะมุ่งให้เกิดผล 3 ประการด้วยกัน

1. ทำให้คนที่อยู่ในวิชาชีพนั้นมีประสิทธิภาพ จรรยาบรรณของข้าราชการนั้นมุ่งประสิทธิภาพ คือ เป็นคนเก่ง

2. ให้เกิดความเป็นธรรมในการให้บริการทางวิชาชีพ คือ เป็นคนดี

3. ให้ผู้อยู่ในวิชาชีพมีเกียรติมีศักดิ์ศรี เป็นที่ยอมรับ

จรรยาบรรณต้องสามารถขยายให้เกิดผลทั้ง 3 ประการ คือ เก่งดีและมีเกียรติศักดิ์ศรี ถ้าจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือนที่เราสร้างขึ้นไม่สามารถทำให้คนพัฒนาตัวเองให้เก่งขึ้นและเป็นคนดีที่ให้บริการได้ดีขึ้น และไม่ได้ทำให้มีเกียรติมีศักดิ์ศรีขึ้นในหมู่ข้าราชการผู้ปฏิบัติ ก็ถือว่ายังไม่สมบูรณ์ เกณฑ์ทั้ง 3 ส่วนจะเป็นเครื่องวัดว่า จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือนนั้นสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าวหรือไม่ และถ้าคนไม่มีจรรยาบรรณของข้าราชการจะเป็นอย่างไร เขาจะเก่งหรือไม่ บางคนเก่งแต่ไม่ดี เก่ง คือ มีสมรรถภาพ มีความสามารถ ไม่ดี คือ ไม่ได้ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น

4.3 การปลูกฝัง อบรมคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาวิชาชีพครู

ความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรม

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ความเจริญเทคโนโลยี สภาพแวดล้อม ตลอดจนการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตก สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลอย่างกว้างขวาง เช่น ค่านิ่งถึง

แต่ประโยชน์ส่วนรวม เอาจัดเอาเปรียบกัน ละเลยต่อศีลธรรมอันดีงาม และนำมาซึ่งปัญหาสังคม อีกมากมาย ซึ่งปัญหาต่าง ๆ นั้น บุคคลทุกฝ่ายในสังคมต่างก็ให้ความสนใจและพยายามหาทาง แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ ถึงแม้ทุกฝ่ายจะได้มีการพิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ก็ยังไม่ ลดน้อยลงไป แต่ย้งนำมาซึ่งความวิตกกังวลของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม

จากปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ทุกฝ่ายมีความตื่นตัวและให้ความสนใจต่อการ พัฒนาคุณธรรมของบุคคลเพิ่มขึ้น เพราะต่างยอมรับแล้วว่าคุณธรรม และจริยธรรมเป็นปัจจัยทาง สังคมที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะคุณธรรมและจริยธรรมนั้นเป็นเครื่องกำหนดความเจริญ ความ เสื่อมของสังคม สังคมที่เจริญจะมีคนทรงคุณธรรมอยู่มาก มีความประพฤติที่ดี มีการปฏิบัติที่ ไม่เอารัดเอาเปรียบอยู่ ซึ่งทุกคนในสังคมแต่มีชีวิตที่มีความสงบสุขและมีแต่ความก้าวหน้า ส่วนสังคมที่มีแต่ความเสื่อม คนมีคุณธรรมน้อย ศีลธรรมจริยธรรมของประชาชนจะน้อยลงมีการ ประพฤติที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทุกคนในสังคมขาดความสงบสุข ในที่สุดสังคมนั้น ๆ ก็จะ แตกสลาย

การทำให้สังคมมีความเจริญทางด้านจิตใจ เป็นสังคมที่สงบสุข ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน จึงควรปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคล สถาบันที่มีส่วนช่วยในการปลูกฝังและส่งเสริม คุณธรรม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา ซึ่งสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้มี ลักษณะและวิธีการปลูกฝังที่แตกต่างกันไป ในอดีตการปลูกฝังคุณธรรมมักจะเกิดขึ้นภายใน ครอบครัวและวัด ปัจจุบันสถาบันดังกล่าวถูกลดบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรม ทั้งนี้เนื่องมาจาก บุคคลคลายความผูกพัน และมองความสำคัญของครอบครัวและวัดลดลงจากเดิม จึงเหลือเพียง สถาบันเดียวที่เป็นที่คาดหวังว่าจะเป็นสถาบันที่สามารถปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมได้อย่างมี ประสิทธิภาพที่สุด สถาบันนั้นก็คือ สถาบันการศึกษาหรือมหาวิทยาลัยนั่นเอง ซึ่งเป็นแหล่งการ ศึกษาที่จะให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพและคุณธรรม และเป็นแหล่งอบรม สั่งสอน เสริมสร้างพัฒนา จิตใจและปลูกฝังค่านิยมพื้นฐานให้บังเกิดขึ้นในตัวนักศึกษา เพราะนักศึกษาเมื่อเข้ามาสู่สถาบัน การศึกษาจะได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูผู้ซึ่งมีหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้วยังต้องให้ การอบรมนักศึกษาในด้านศีลธรรมจรรยาและวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคม

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524 : 7) ได้กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรมในจิตใจมนุษย์ว่าต้อง ใช้เวลาในการฝึกหัดอบรมสั่งสอนโดยตรงและโดยอ้อมเป็นอันมาก สม่าเสมอและยาวนาน และ ไม่สามารถจะวัดได้แน่นอนว่าใครมีคุณธรรมในจิตใจมากหรือน้อยเพียงไร การให้การศึกษาทง

ด้านจริยธรรมแก่บุคคลอาจบรรลุผลสำเร็จได้ แต่คนนั้นมีจริยธรรมดีอยู่เสมอ อยู่นาน อยู่มากแค่ไหน ขึ้นอยู่กับการเกิดมีคุณธรรมขึ้นในจิตใจของบุคคลนั้นมากน้อยอย่างไร

จากแนวคิดและความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมสามารถสรุปได้ว่า เมื่อสังคมมีความเจริญทางด้านวัตถุสูงทำให้สภาพสังคมไม่สมดุล จึงเกิดความเสื่อมทางด้านจิตใจ ทำให้คนขาดคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี ดังนั้น จึงควรได้มีการปลูกฝังคุณธรรมในจิตใจให้แก่ครู – อาจารย์ โดยการอบรมทั้งทางตรงและทั้งทางอ้อม ซึ่งการปลูกฝังนั้นจะต้องทำอย่างสม่ำเสมอ โดยการอบรมให้คนเหล่านั้นมีคุณธรรมที่ดี

วิธีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม

พฤติกรรมของมนุษย์สามารถปรับปรุงแก้ไขได้ด้วยวิธีการที่เหมาะสม วิธีการที่นิยม คือ การปรับพฤติกรรม ซึ่งวิธีนี้จะช่วยในการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และสามารถเพิ่มพฤติกรรมที่ต้องการได้โดยการอบรมสั่งสอนเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่ดี และเหมาะสม การอบรมสั่งสอนให้เป็นคนของสังคมนั้นได้มีนักการศึกษากล่าวถึงวิธีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้ไว้ด้วยกันหลายท่าน เช่น

เกียรติศักดิ์ วิทยานนท์ (2527) ได้เสนอวิธีการปลูกฝังความสำนึก ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การให้ความรู้ค่านิยมที่จะปลูกฝัง คือ การให้ผู้ที่ได้รับการปลูกฝังได้รับรู้หรือเข้าใจค่านิยมที่จะปลูกฝังว่าคืออะไร มีลักษณะอย่างไร และมีวิธีการอย่างไรที่จะสามารถปฏิบัติตามค่านิยมเหล่านั้นได้
2. การสร้างเจตคติและศรัทธาต่อค่านิยมที่จะปลูกฝัง ซึ่งมีองค์ประกอบหลายประการ แต่ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ตัวของผู้ทำหน้าที่ปลูกฝังนั่นเอง เพราะผู้ที่ได้รับการปลูกฝังมองเห็นและยึดถือ ผู้ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังเป็นแบบอย่างในความประพฤติ หากผู้ปลูกฝังไม่ได้ทำในสิ่งที่ได้ให้การอบรมสั่งสอนแล้ว ความศรัทธาเชื่อถือในค่านิยมที่จะปลูกฝังก็หมดไป
3. การจัดกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติ โดยกิจกรรมนั้นควรจะเน้นกิจกรรมง่าย ๆ นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ สัมพันธ์กับปัญหาและช่วยแก้ปัญหาทั้งส่วนตัวและส่วนรวมด้วย
4. การปฏิบัติตามค่านิยมที่จะปลูกฝัง ให้ผู้ที่ได้รับการปลูกฝังค่านิยมได้ฝึกปฏิบัติในกิจกรรมที่ได้จัดไว้แล้ว ย้ำการฝึกให้เกิดความรู้สึกนึกคิดและฝังรากลึกกลายเป็นนิสัยในการประพฤติต่อไป

พณีส หันนาคินทร์ (2523) ได้เสนอแนะวิธีการปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมไว้ 3 ขั้นตอน ดังนี้คือ

1. สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นต่อจริยธรรมหรือค่านิยม ที่ต้องการให้เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การชี้ให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของสมบัตินั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติตัวของครูที่จะต้องทำตัวให้เป็นแบบอย่างแก่นักศึกษา
2. ให้ความรู้ว่าจริยธรรมและค่านิยมเหล่านั้นหมายความว่าอย่างไร มีวิธีการปฏิบัติอย่างไร มีขอบเขตเพียงใด
3. ช่วยให้ผู้ปฏิบัติตามจริยธรรมและค่านิยมนั้น และมีการติดตามปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่องทั้งในและนอกสถาบัน

ลัดดา เสนาวงษ์ (2532) ได้เสนอแนะวิธีการปลูกฝังคุณธรรมดังนี้

1. ผู้ปฏิบัติงานสร้างเสริมคุณธรรม ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี หมายถึง มีทัศนคติที่ดีและมีความศรัทธาต่อคุณธรรมเหล่านั้นก่อน เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น
2. การจัดสิ่งแวดล้อมที่แสดงให้เห็นถึงคุณธรรม เนื่องจากสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณธรรมให้แก่บุคคลในสังคม ดังนั้นปัจจัยในการพัฒนาคุณธรรม นักศึกษาก็คือ การจัดสิ่งแวดล้อมทุกอย่างในสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่เป็น “คน” ให้เอื้อต่อการพัฒนา
3. การให้ความรู้เรื่องคุณธรรม เข้าใจว่าคุณธรรมที่ต้องการนั้นคืออะไร มีลักษณะอย่างไร มีวิธีการอะไรบ้างจึงจะสามารถปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านั้นได้
4. การทำให้เกิดความสำนึกในความบกพร่องของตนที่มีอยู่และยอมรับปฏิบัติตามคุณธรรมที่ต้องการ ซึ่งอาจทำได้โดยอาศัยกิจกรรมหลายแบบ เช่น การให้วิจารณ์ตนเอง การจัดกิจกรรมสังคมมิติ เป็นต้น
5. การฝึกปฏิบัติตามคุณธรรมที่จะพัฒนา ซึ่งควรเป็นกิจกรรมที่สามารถใช้ในชีวิตประจำวันได้ สัมพันธ์กับปัญหา เช่น การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ การฝึกธรรม การปฏิบัติตามระเบียบวินัย เป็นต้น

จากการศึกษาวิธีการปลูกฝังคุณธรรมของนักศึกษาที่กล่าวมานี้ สามารถสรุปวิธีการปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาได้นั้น พอสรุปได้ดังนี้

1. ต้องสร้างความศรัทธาให้เกิดแก่คุณธรรมและจริยธรรมนั้น เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม โดยให้เกิดการรับรู้และเข้าใจถึงคุณธรรมที่ต้องการมีลักษณะอย่างไร และมีวิธีการอย่างไรที่จะปฏิบัติตามค่านิยมเหล่านั้นได้

2. จัดสิ่งแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับการปลูกฝังคุณธรรม เพราะสภาพแวดล้อมนั้นมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดแก่นักศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยนักศึกษาจะค่อยซึมซับคุณธรรมจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่โดยไม่รู้ตัว

3. ทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อจะชี้แนะให้เข้าใจคุณธรรมที่ดีที่เหมาะสมเพื่อจะได้นำไปฝึกปฏิบัติ

นอกจากวิธีการปลูกฝังจริยธรรมที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ยังมีแนวความคิดและพัฒนาการใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรม ที่เสนอโดยนักการศึกษาและนักจิตวิทยาที่แตกต่างกัน 4 วิธี (ชัยพร วิชาวุธ และธีระพร อูวรรณโณ 2530 : 20 – 30)

1. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการกระจ่างค่านิยม (Value Clarification ย่อว่า VC) ถือว่าค่านิยมคือหลักการประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้อง และควรแก่การยึดถือ กระบวนการ VC มีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนพบด้วยตนเองว่าหลักการประพฤติปฏิบัติของตนเองต่อสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างไร และหลักการที่ดีที่ถูกต้องควรตามทรรคนะของตนเป็นอย่างไร

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมตามแนวความคิดพื้นฐานของนักทฤษฎี VC คือ การช่วยให้นักเรียนเกิดความกระจ่างในความเชื่อในทัศนคติในพฤติกรรมและในความรู้สึกของตนเอง หน้าที่ของครูในการปลูกฝังค่านิยมคือการชี้แนะ หรือจัดการให้มีการชี้แนะเพื่อให้นักเรียนเกิดการจุกคิดขึ้นมาว่า ความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรม และความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งหนึ่ง ๆ

2. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล (Moral Reasoning ย่อว่า MR) มีแนวคิดพื้นฐานตามทรรคนะของโคลเบอร์ก จริยธรรมหมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกต้องของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาข้อผูกพันกับอายุของบุคคล

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมตามทรรคนะของทฤษฎี MR คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์การตัดสินควรถูกต้องด้วยเหตุในระดับสูง และอย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับกฎเกณฑ์สังคมตามทรรคนะนี้ การพัฒนาจริยธรรมไม่อาจกระทำด้วยการสอน ไม่อาจกระทำด้วยการแสดง

ตัวอย่างให้ดู จริยธรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยการนึกคิดของแต่ละคนตามลำดับขั้น และตามระดับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุ กิจกรรมที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎี MR ในการปลูกฝังจริยธรรมในชั้นเรียนคือ การอภิปรายแลกเปลี่ยนทรรศนะ

3. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification ย่อว่า BM) วิธีการของ BM ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเราถูกควบคุมโดยเงื่อนไขการเสริมแรงและเงื่อนไขการลงโทษ

วิธีการปลูกฝังจริยธรรมตามความคิดนี้ หากต้องการปลูกฝังพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อให้กระทำพฤติกรรมนั้นได้รับแรงเสริม และถ้าหากต้องการลดพฤติกรรมใดก็ต้องจัดเงื่อนไขเพื่อให้ผู้กระทำพฤติกรรมนั้นไม่ได้รับแรงเสริม

4. การปลูกฝังจริยธรรมด้วยการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning ย่อว่า SL) ถือว่าจริยธรรมเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับเกณฑ์สำหรับการประเมินความถูกผิดของพฤติกรรม มีแนวความคิดพื้นฐานว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ส่วนหนึ่งเกิดจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการฟังคำบอกเล่าและการอ่านบันทึกของผู้อื่น การเรียนรู้ประเภทหลังนี้ช่วยให้มนุษย์มีความรู้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง

วิธีการปลูกฝังจริยธรรม โดยการจัดประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งได้แก่ตัวอย่างและคำบอกให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อว่าพฤติกรรมอะไรนำไปสู่ผลกรรมอะไร และผลกรรมนั้นน่าปรารถนาเพียงไร การจัดเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางสังคมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ จริยธรรมนี้จะต้องจัดให้มีความสอดคล้องกันทั้งประสบการณ์ต่าง ๆ ตัวอย่างและคำบอก และถ้าหากคำบอกมีลักษณะเป็นการชี้แนะให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ จากประสบการณ์ตรงและจากตัวอย่างที่ประสบด้วยแล้ว การเรียนรู้ก็จะเกิดในลักษณะที่ตรงเป้าและมีประสิทธิผลมากขึ้น (อภิญา มานะโรจน์, 2539 : 13 – 18)

สาโรช บัวศรี (2523 : 32) กล่าวถึงอุดมการณ์ของอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพครูที่สมควรปลูกฝังให้กับตัวเองและศิษย์ มีดังนี้

ในส่วนแรก คือ ส่วนที่เป็นภาวะเงื่อนไข

1. ความเป็นผู้มีความดี หรือมีจริยธรรม เช่น ซื่อสัตย์ สุจริต ยุติธรรม ไม่คดโกง ไม่ลำเอียง ตรงต่อเวลา มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติหน้าที่อย่างมุ่งมั่นที่สุด ไม่ละทิ้งโดยเด็ดขาด ถ้าเปรียบกับสุนัขบูลด็อก ก็เรียกว่ากัดติดไม่ปล่อย และจะต้องเป็นการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องด้วย

2. ความเป็นผู้รู้ลึกซึ่งในศาสตร์ที่ได้ร่ำเรียนมาโดยตรง จะสอนวิชาอะไร เรื่องใด ก็ต้องศึกษามาอย่างลึกซึ้งแน่นหนาถาวร

3. ต้องมีความรู้เรื่องคุณธรรม และวินัย มีความฉลาดในด้านสังคม มีความฉลาดในการที่จะอยู่ได้ในสังคม คนเราถ้าไม่มีศีลจะอยู่ไม่ได้ในสังคม อาจารย์จึงต้องมีศีล มีธรรม มีวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็น และสร้างขึ้นได้ยากเหลือเกิน เพราะฉะนั้นพวกเราอาจารย์ทั้งหลายจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ทั้งในตัวของเราเองและลูกศิษย์ของเราด้วย

สำหรับที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ตั้งแต่ปี 2497 เป็นต้นมา ได้มีการสั่งสอนกันมาว่า "นิสิตจะต้องเป็นประจักษ์กรปราชญ์คนหนึ่ง และจะต้องเป็นประจักษ์ผู้ทรงศีลคนหนึ่งด้วย"

ในสวนที่ 2 ได้แก่ อุดมการณ์ที่เป็นการกระทำนั้น แยกเป็นหัวข้อได้ดังนี้

1. เราต้องสอนให้ได้ดี เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเราได้รู้จักวิธีสอนอันเป็นแม่บทของวิชาชีพครูแล้ว โดยเฉพาะรู้วิธีคิดของนักวิทยาศาสตร์เพื่อนำมาเป็นวิธีสอน เพราะฉะนั้นต้องสอนได้ดี มีการเตรียมอุปกรณ์อย่างดี และถ้าสอนไม่ดี ก็จะเป็นบุรุษสตรีผู้ไร้อุดมการณ์ ยิ่งไปกว่านั้นยังจะต้องรู้จักเทคนิคขึ้นมาเรื่อย ๆ ตัวอย่างเช่น การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการสอน

2. ต้องค้นคว้าและวิจัยอย่างสม่ำเสมอไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะในห้องทดลองปฏิบัติการ ซึ่งจะต้องปรับปรุง ให้มีความงอกงามทางวิชาการอยู่เรื่อย ๆ ผลผลิตใหม่ ๆ ขึ้นมาให้ได้ การคิดค้นสิ่งใหม่เรื่อยไปนั้น จะส่งผลให้ชีวิตมีความสุขดีขึ้นเรื่อย ๆ ในการทำงานในห้องทดลองปฏิบัติการ

3. ใช้ความรู้ความสามารถที่มีช่วยเหลือสังคม ออกไปช่วยเหลือพี่น้องประชาชนที่ขาดแคลนในชนบท พัฒนาชนบทอันเป็นความมุ่งหมายของการศึกษาของชาติ (ปราชญ์กล้าเผชิญ, 2544 : 179 – 180)

..... จะต้องมีการปฏิวัติกันใหม่หมด ตั้งแต่การสรรหาครูมืออาชีพเข้ามารับใช้สังคม จะต้องมีการจูงใจคนดี ๆ เข้ามาเป็นครูวิศกรรมมนุษย์ ตลอดจนเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่จะปลุกฝังเยาวชนของชาติให้เป็นคนดี สังคมจะพัฒนาได้ หรือจะเสื่อมทรามลงไปในั้นก็เป็นเพราะอุ้งมือของครูเป็นผู้กำหนดให้ทั้งสิ้น กล่าวได้ว่า "ครูอาจารย์คือผู้กำหนดอนาคตของสังคม" นั่นเอง สมชาย เทพแสง (2543 : 42) ได้เสนอหลักการ 6 วิ เพื่อที่จะมุ่งเปลี่ยนใจมครูทั้งหลายให้กลายเป็นครูพันธุ์ใหม่ หลักการ 6 วิ นั้น มีดังต่อไปนี้

1. **วิสัยทัศน์** (Vision) ครูทุกคนต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล เพราะเป็นผู้พานักเรียนเดินไปตามทาง ถ้ามองใกล้ ๆ ก็อาจจะพลาดพลัดตกหลุมตกร่องได้ การมีวิสัยทัศน์เกิดจากประสบ-

การที่สิ่งสมติดต่อกันมายาวนาน การเป็นผู้ใช้ความคิด และจินตนาการอย่างถูกต้อง เป็นส่วน
ผลักดันให้กลายเป็นผู้มองการณ์ไกล ทำนายสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างถูกต้องได้

2. **วิทยาการ (Knowledge)** ครูต้องเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญา เป็นผู้มีความรู้
เปี่ยมล้นไปด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน การเป็นคนกระตือรือร้น ขวนขวายในการหาความรู้
เพิ่มพูนให้แก่ตนเองอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ เกิดความมั่นใจในการสอน เข้าห้อง
สอนอย่างสง่างาม สังเกตได้ง่าย ๆ ว่า ครู อาจารย์ท่านใดที่มีภูมิแน่นนั้น บางทีเข้าห้องสอนโดย
ไม่จำเป็นต้องถือตำราเข้าไปสอนเลย และก็ยังสามารถสอนได้อย่างสนุกสนาน ได้เรื่องได้ราวเต็มตาม
เนื้อหาในหลักสูตรอย่างครบถ้วน แต่ถ้าครูอาจารย์ท่านใดมีความรู้ไม่แน่นหนาเพียงพอ ยิ่งอ่อน
ด้อยประสบการณ์ ก็จะต้องยึดถือตำราเป็นสรณะแต่เพียงอย่างเดียว หากวันไหนลืมหียบตำรา
หรือสิ่งประกอบการสอนมากก็จะเกิดอาการประหม่า ตัวสั่นงันงก บางคนถึงกับชวนนักเรียน
นักศึกษา ศิษย์ทั้งหลาย ให้พูดนอกเรื่องนอกราวไปเลยก็มี บางทีเรียนไปจนหมดชั่วโมง เรียนแล้ว
ยังแทบจะไม่ได้เนื้อหาอะไรเลยก็มี การที่ครูอาจารย์มีความรู้ และประสบการณ์สูงถ่ายทอดความรู้
ได้ดี จะทำให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา เกิดความศรัทธา และจะประทับใจต่อการสอนนั้นไปตลอด
ชีวิตเลยทีเดียว

3. **วิธายุทธ (Strategy)** นอกจากจะเป็นผู้มีความรู้ดีแล้ว บางครั้งจะต้องมีความ
เชี่ยวชาญในการสอน ต้องฝึกปรือวิธายุทธในการถ่ายทอดความรู้แก่ศิษย์อย่างต่อเนื่อง ต้องมีการ
วางแผนการสอน การเตรียมสื่อการสอน การกำหนดวัตถุประสงค์หลักของการเรียน การสอนจะ
ประสบความสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้น ถ้าเป็นไปได้ ควร
เปิดโอกาสให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการเรียนด้วย เพราะการเปิด
โอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนนั้น จะช่วยให้เกิดความสนิสนม ใกล้ชิด เป็นกันเอง
ตลอดจนสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการ
เรียนการสอน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก็จะสูงขึ้น

4. **วิจัย (Research)** ครูอาจารย์ต้องเป็นนักวิจัย รู้จักคิดค้นวิธีการเรียนการสอนที่
จะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูง การวิจัยไม่จำเป็นต้องใช้กระบวนการที่ซับซ้อน อาจใช้การสังเกต
และการจดบันทึกไว้ และตรวจสอบดูความถี่ว่าใช้วิธีการสอนแบบนี้แล้ว ผู้เรียนจะมีผลสัมฤทธิ์เป็น
อย่างไร แม้แต่การแก้ปัญหาให้นักเรียนในชั้นเรียน ก็สามารถใช้ในการสังเกตและการสัมภาษณ์ได้ ครู
อาจารย์ต้องหมั่นบันทึก หมั่นเขียน การทำงานจึงจะเป็นระบบ และสามารถตรวจสอบได้

5. **วิจารณ์ญาณ (Determination)** การใช้ความคิดวิเคราะห์แยกแยะ และตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง นับว่ามีความสำคัญมาก การมีวิจารณ์ญาณจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญสำหรับครูอาจารย์ทุกคน เพราะวัยนักเรียนเป็นวัยช่างฟุ้ง ครูจะต้องหนักแน่น ต้องมีข้อมูลสารสนเทศครบถ้วน ตลอดจนมีการใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจหรือแก้ไขปัญหาด้วย

6. **วินัย (Discipline)** ครูเป็นบุคคลหนึ่งในสังคม จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม คุรุมติใหม่จะต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมด้วย ต้องเป็นผู้มีวินัยในตนเอง บังคับจิตใจของตนได้ดี ไม่ประพฤติดนปไปในทางชั่วเสียเอง ไม่ชักนำ ไม่นำพาศิษย์ไปในทางเสียหาย

พระวรศักดิ์ วรธมโม (2525 : 299 – 309) กล่าวถึงครูอาจารย์ว่า ต้องเป็นผู้มีศีลธรรมประจำใจ และสามารถเป็นผู้นำทางวิญญาณแก่ศิษย์ได้ ดังใจความต่อไปนี้

1. ครูต้องเป็นผู้ที่มุ่งมั่นในเรื่องวิญญาณ ไม่ต้องการผลตอบแทนมากมายอะไรนัก เมื่อท่านคิดจะช่วยเหลือผู้อื่น พระเจ้าก็จะให้รางวัลท่านแล้ว

2. ธรรมะสำหรับครูที่จะทำให้การสั่งสอนเยาวชนได้รับผลเต็มที่ คือครูต้องมีความอิมใจ มีความปิติปราโมทย์ หล่อเลี้ยงชีวิตครูให้ชุ่มชื้น มีขันธ์นารี ต้องโสด ยากจน เชื้อพึงพระเจ้าจนสุดชีวิตจิตใจ

3. ครูต้องเป็นพระโพธิสัตว์ ยอมลำบากให้ผู้อื่นสบาย ลดความเห็นแก่ตัว มีคุณธรรม 4 อย่าง คือ สุทธิ ความบริสุทธิ์ จิตใจบริสุทธิ์สะอาด ปัญญาสว่างไสว แก้ปัญหาให้ตนเองและศิษย์ได้ ปัญญาอันเกิดจากการเล่าเรียน การพิจารณาใคร่ครวญ ปัญญาเห็นแจ้งโดยตลอด เมตตาอันไม่มีขอบเขตสิ้นสุด ชันติ ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อเยาวชนของโลก

4. หลักการสอนทั่วไปของครู โดยการพูดจา โดยการปฏิบัติให้ดู การสอนศีลธรรมที่ไม่ได้ผลนั้น สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากผู้สอนไม่เป็นตัวอย่างที่ดี ขาดคุณธรรม ไม่มีศีล ครูสอนศีลธรรมต้องเป็นผู้ฉลาดรอบรู้ และมีคุณธรรมผู้หนึ่งในโรงเรียน เพราะต้องเป็นตัวอย่างทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน โดยการแสดงความสุภาพให้ดู คือ แสดงอาการไม่มีทุกข์ ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มีทุกข์ นี่คือคุณธรรมแห่งความเป็นครู สำหรับจะแนะนำสั่งสอนศิษย์ต่อไป (ปราชญา กล้าผจญ, 2544 : 242 – 243)

การปลูกฝังจริยธรรมเป็นกระบวนการทางการศึกษา สถาบันที่ทำหน้าที่ปลูกฝังจริยธรรม และส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมได้แก่ สถาบันต่าง ๆ ในสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน สถาบันทางศาสนา และสื่อมวลชน เป็นต้น สถาบันเหล่านี้มีลักษณะและวิธีการในการปลูกฝังจริยธรรมที่แตกต่างกันไป เป็นต้นว่า ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝัง และถ่ายทอดจริยธรรมให้แก่สมาชิกในปฐมวัย หรืออาจทำหน้าที่นี้ไปจนกระทั่งสมาชิกผ่านพ้นไปถึงวัยผู้ใหญ่ ด้วย โดยเหตุที่ครอบครัวให้การเลี้ยงดูอย่างใกล้ชิด ให้ความรักความอบอุ่น รวมทั้งมีวิธีการลงโทษ และให้รางวัลแก่สมาชิก จึงทำให้มีอิทธิพลในการปลูกฝังจริยธรรมเป็นอย่างมาก แต่ทุกครอบครัวก็มีใช้จะทำหน้าที่นี้ได้เหมือนกัน ความแตกต่างมีสาเหตุมาจากความแตกต่างด้านอื่น ๆ ประกอบด้วยเช่น เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ พื้นฐานทางการศึกษา ฯลฯ ส่วนทางด้านสถาบันโรงเรียน นอกจากจะสอนวิชาชีพรูปแบบต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ปลูกฝังจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคมต่อจากสถาบันครอบครัวและมีวิธีการแตกต่างไปจากครอบครัวอื่นคือ โรงเรียนปลูกฝังจริยธรรมโดยมีหลักสูตรบทเรียนแน่นอน มีวิธีปลูกฝังถ่ายทอดและการประเมินผลที่เป็นระบบ จึงเท่ากับเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เฉพาะสถาบันหนึ่งในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่สมาชิกของสังคม

นักศึกษาลหลายท่านได้เสนอวิธีการปลูกฝังจริยธรรมไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

พนัส หันนาคินทร์ (2526 : 126) กล่าวถึง การปลูกฝังค่านิยมและจริยธรรม ไว้ว่า ในการปลูกฝังค่านิยมและจริยธรรมที่มีลักษณะคงตัว เช่น เป็นที่ยอมรับกันโดยปราศจากข้อสงสัย หรือเป็นไปเพื่อความอยู่รอดของตัวเองและสังคมอันตัวเองเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งจำเป็นจะต้องรีบปลูกฝังให้แก่นักเรียนนั้น มีขั้นตอนอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

1. สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ค่านิยมหรือจริยธรรมนั้น
2. ให้ความรู้ถึงองค์ประกอบและวิธีการปฏิบัติตัวให้เป็นไปตามค่านิยม และจริยธรรมนั้นๆ
3. ให้มีการปฏิบัติตามค่านิยมหรือจริยธรรมนั้นๆ และหากเป็นไปได้ก็ต้องพยายามปลูกฝังให้เป็นนิสัยประจำตัวต่อไป

ในหลักพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเกิดค่านิยมไว้ในเรื่อง ปฏิจจสมปบาท มีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ผัสสะ ปัจจยา เวทนา คือ การได้ประสบหรือสัมผัส กระตุ้นให้เกิดความรู้สึก
2. เวทนา ปัจจยา ตัณหา คือ ความรู้สึก กระตุ้นให้เกิดความอยาก

3. ตัณหา ปัจจัยา อุปาทาน คือความอยาก กระตุ้นให้เกิดความยึดมั่น ถือมั่น เชื่อว่าเป็นสิ่งดี เป็นสิ่งมีคุณค่า ซึ่งก็คือค่านิยม

4. อุปาทาน ปัจจัยา ภพ คือความยึดมั่นหรือค่านิยม กระตุ้นให้เกิดภาวะหรือสภาพในใจที่มุ่งมั่นในการกระทำ ซึ่งก็คือทัศนคตินั่นเอง

5. ภพ ปัจจัยา ชาติ คือภาวะหรือสภาพในใจที่มุ่งมั่นที่จะทำ หรือทัศนคติกระตุ้นให้เกิดการกระทำที่ปรากฏออกมาภายนอก

เมื่อทราบถึงขั้นตอนของการเกิดค่านิยม ดังนั้นวิธีการปลูกค่านิยมโดยอาศัยหลักทั่ว ๆ ไปก็สามารถทำได้ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การได้สัมผัสกับสิ่งที่ลึกซึ้ง ก็จะทำให้เกิดเวทนา เช่น ความประทับใจ ความภูมิใจ ความสุขใจ เป็นต้น แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าได้ประสบกับสิ่งพื้นๆ ธรรมดาๆ เราก็ไม่รู้สึกรับประทับใจ ตราตรึงใจแต่อย่างใด

ขั้นที่ 2 เวทนาที่ลึกซึ้ง (ความประทับใจ ความอึ้งใจ ความสุขใจ) ที่กล่าวแล้วนั้น จะทำให้เกิดตัณหา (ความติดใจ อยากประสมกับสิ่งนั้นบ่อย ๆ อันทำให้เกิดความพึงพอใจ)

ขั้นที่ 3 ตัณหา (ความติดใจ ความพึงพอใจ ความอยากได้อีก) ดังกล่าวนั้น ย่อมก่อให้เกิดอุปาทานหรือความยึดมั่น หรือศรัทธาในสิ่งนั้น ๆ เกิดเป็นค่านิยมขึ้น (ธนเศรษฐี จำปางาม, 2543 : 21 - 22)

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2522) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังจริยธรรม ได้เสนอหลักสูตรการปลูกฝังความดี 10 ประการ ดังนี้

1. ให้มีความสำนึกในเรื่องชาติ เกียรติ วินัย และกล้าหาญ
2. ให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และหิริโอตตัปปะ
3. ให้มีความกตัญญูกตเวทิตะ
4. ให้มีความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร และอดทน
5. ให้มีความรู้จักรับผิดชอบ และรู้จักหน้าที่
6. ให้มีความสุภาพอ่อนโยน และมารยาทอันดีงาม
7. ให้มีใจกว้างขวาง รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
8. ให้มีความเมตตากรุณา เชื้อเพื่อพ่อแม่ และเสียสละ

9. ให้มีความเป็นระเบียบในการทำงาน และความคิด

10. ให้มีความสามัคคี รู้จักแพ้รู้จักชนะ และรู้จักขอกภัย และให้อภัย กัน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของจริยธรรมที่ควรปลูกฝัง และพัฒนาให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยกำหนดค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ เพื่อให้ประชาชนในชาติ ร่วมกันสร้าง ปลูกฝัง และปฏิบัติตาม ดังนี้

1. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ
2. การประหยัดและออม
3. การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย
4. การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา
5. ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

(ประกาศรี สหอำไพ, 2540 : 67 – 68)